

λόγοι τοῦ Δημοσθένη

- γ' Ὀλυνθιακός
- ὑπέρ
τῆς ἐλευθερίας
τῶν Ροδίων

γ' γυμνασίου

Ὄργανισμός Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων
Ἀθήνα 1980

17959

ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ

17959

ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ

Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ
ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1980

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ
Ο Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ εἰσαγωγή γιά τό Δημοσθένη, ἡ εἰσαγωγή στόν Γ' Ὀλυμπιακό καί οἱ ἐρμηνευτικές σημειώσεις εἶναι τοῦ Β. Τσακαλῆ.

Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ

Ὁ Δημοσθένης γεννήθηκε στὸν ἀττικὸ δῆμο τῆς Παιανίας τὸ 384 π.Χ., ἴσως τὴν ἴδια χρονιά μὲ τὸ Φίλιππο Β'. Ὁ πατέρας του, Δημοσθένης καὶ αὐτός, ἦταν εὐπορὸς ἐπιχειρηματίας. Ἡ μητέρα του λεγόταν Κλεοβούλη καὶ καταγόταν ἀπὸ ἐλληνικὴ οἰκογένεια τῆς Ταυρικῆς Χερσονήσου. Ὅταν ὁ Δημοσθένης ἦταν ἐπτὰ χρόνων ἔχασε τὸν πατέρα του. Οἱ κηδεμόνες, δύο συγγενεῖς καὶ ἓνας φίλος, φάνηκαν ἀνάξιοι τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ πατέρα. Σπατάλησαν τὴν περιουσία πού τοὺς εἶχε ἐμπιστευτεῖ καὶ δὲ φρόντισαν ὅσο ἔπρεπε γιὰ τὰ παιδιά του —ὁ Δημοσθένης εἶχε καὶ μία μικρότερη ἀδελφή— τὰ ὅποια εὐτυχῶς εἶχαν στήριγμα καὶ τὴ μητέρα τους. Ὅταν ὁ Δημοσθένης ἐνηλικιώθηκε, ἔγινε δηλαδή δεκαοκτώ χρόνων, παρέλαβε ἀπὸ τὴν πατρικὴ περιουσία ἓνα ποσό μόλις 70 μινῶν.

Ἡ ζωὴ τοῦ ὄρφανοῦ καὶ ἡ στάση τῶν κηδεμόνων του ἐπηρέασαν τὸ χαρακτῆρα τοῦ Δημοσθένη καὶ πολὺ νωρὶς τοῦ ἔμαθαν νὰ εἶναι δύσπιστος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀγαπᾷ τὴ δικαιοσύνη. Ἡ ὑγεία του δὲν τὸν ἄφησε

Τὰ πρῶτα
χρόνια

νά ασκήσει τό σώμα του στά γυμναστήρια. Καλλιέργησε όμως συστηματικά τίς πνευματικές του κλίσεις. Μελέτησε τό Θουκυδίδη, τόν Πλάτονα καί τόν Ίσοκράτη, αλλά κυρίως άκουσε τά μαθήματα καί τίς συμβουλές του ύποδειγματικού τήν εποχή εκείνη ρήτορα Ίσαίου, που του δίδαξε τό δίκαιο καί τή ρητορική τέχνη. Με τή βοήθεια του ρήτορα αυτού, όταν ήρθε ο καιρός, υπέβαλε άγωγή εναντίον των κηδεμόνων του καί ύστερ' από μεγάλο άγώνα κατόρθωσε νά ανακτήσει ένα μέρος της πατρικής του περιουσίας, μικρό όμως καί πάλι. Οι δικαστικοί αυτοί άγῶνες, από τους όποιους έχομε πέντε λόγους, έδωσαν τήν ενκαιρία στό νεαρό Δημοσθένη νά αποκτήσει πεποίθηση στον έαυτό του, νά δείξει τήν ισχυρή του θέληση καί τήν επιδεξιότητά του στή ρητορική τέχνη. Με αυτές τίς ικανότητες καί έπειδή από τή μεγάλη πατρική περιουσία δέν απέμειναν πιά παρά λίγα πράγματα έγινε λογογράφος (βλ. Ασσίας σελ. 8). Στο επάγγελμα αυτό διέπρεψε, ώστε πριν άκόμη γίνει τριάντα χρόνων καί άρχίσει τήν πολιτική του σταδιοδρομία είχε αποκτήσει οικονομική άνεση.

Στό μεταξύ συνειδητοποίησε τίς αδυναμίες του στή φωνή, στήν άρθρωση καί στή στάση του σώματος καί τίς καταπολέμησε μέ αξιοθαύμαστη θέληση, όπως μιάς λένε πολλές παραδόσεις. Ο Δημοσθένης λοιπόν πέρασε πολλές δοκιμασίες καί αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες, κατόρθωσε όμως νά τίς υπερνικήσει καί νά γίνει ο μεγαλύτερος ρήτορας της άρχαιότητας.

Οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένη εἶναι δικανικοί καί συμβουλευτικοί. Οἱ δικανικοί λόγοι του εἶναι ἰδιωτικοί ἢ δημόσιοι. Οἱ δικανικοί ἰδιωτικοί προσορίζονται νά ἀπαγγελοῦν σέ δίκες γιά ἰδιωτικές ὑποθέσεις, δικές του ἢ τῶν πελατῶν του (δίκαι). Οἱ δικανικοί δημόσιοι ἀφοροῦν δίκες πού ἀναφέρονται σέ προσβολή τοῦ δήμου συμφέροντος (γραφαί) καί εἶναι γραμμένοι γιά ν' ἀπαγγελοῦν ἀπό φίλους τοῦ ρήτορα ἢ καί ἀπό τόν ἴδιο. Συμβουλευτικοί εἶναι οἱ λόγοι πού ἐκφώνησε ὁ Δημοσθένης στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀπό τήν ἐποχή πού ἀρχισε νά μετέχει ἐνεργά στίς συζητήσεις καί νά ὑποστηρίζει λύσεις γιά τά ζητήματα τῆς πολιτείας. Ἀπό τοὺς 61 λόγους πού μᾶς ἔχουν παραδοθεῖ μέ τό ὄνομα τοῦ Δημοσθένη, οἱ 15 εἶναι συμβουλευτικοί.

Στούς πρῶτους του λόγους συγκαταλέγεται ὁ Κατά Ἀνδροτίωνος (355 π.Χ.) καί ὁ Κατά Τιμοκράτους (352 π.Χ.). Ὁ πρῶτος λόγος πού ἐκφώνησε ὁ ἴδιος ἦταν ὁ Πρός Λεπτίνην (354 π.Χ.). (Ὁ Λεπτίνης εἶχε προτείνει νά καταργηθεῖ ἡ κληρονομική ἀπαλλαγή ἀπό τή φορολογία πού εἶχε παραχωρηθεῖ στους εὐεργέτες τοῦ δήμου. Ὁ Δημοσθένης καί οἱ φίλοι του διαφωνοῦσαν). Τήν ἴδια χρονιά ἐκφώνει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί τόν πρῶτο συμβουλευτικό του λόγο Περί Συμμοριῶν (354 π.Χ.). Στό λόγο αὐτόν πρότεινε τήν καλύτερη ρύθμιση τῆς ὑποχρέωσης πού εἶχαν οἱ εὐποροὶ πολῖτες νά δίνουν τά ἀναγκαῖα χρήματα γιά τή συγκρότηση τοῦ στόλου.

Ἔτσι λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 350 π.Χ., ὁ Δημοσθένης ἀρχίζει νὰ παίζει οὐσιαστικό πολιτικό ρόλο. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ἀπὸ τὸ 354 π.Χ. καὶ μετέπειτα, κυριαρχοῦσε στὴν Ἀθήνα ὁ Εὐβουλος. Ὁ Εὐβουλος, ρεαλιστὴς καὶ εἰρηνοφιλος, εἶχε κέραιο στόχο του νὰ ἀνορθώσει τὴν οἰκονομία τῶν Ἀθηνῶν καὶ παράλληλα νὰ κρατήσῃ τὴν πόλη μακριὰ ἀπὸ κάθε πολεμικὴ περιπέτεια. Αὐτὴ ἦταν ἡ τάση τῶν εὐπορῶν πολιτῶν πού δέν ἐπιθυμοῦσαν ἄλλους πολέμους, οἱ ὁποῖοι θὰ τοὺς ἐπιβάρυναν οἰκονομικά. Ἀλλὰ καὶ τῶν περισσότερων Ἀθηναίων ἡ πεποίθησις ἦταν πὼς ἡ Ἀθήνα δέν μπορούσε πιά νὰ ἔχει φιλοδοξίες γιὰ ἡγεμονία. Τὰ γεγονότα πού εἶχαν προηγηθεῖ καὶ οἱ περιπέτειες πού εἶχε δοκιμάσει ἡ πόλη δικαιολογοῦσαν μιὰ τέτοια στάση (βλ. γιὰ τὰ γεγονότα καὶ τὴν ἐποχὴ καὶ στὴν εἰσαγωγὴ στὸν Ἴσοκράτη, σελ. 5-8).

Πράγματι, οἱ ἑλληνικὲς πόλεις - κράτη εἶχαν συνεχίσει ὅλη αὐτὴ τὴν ἐποχὴ νὰ ὑπονομεύονται στὸ ἐσωτερικό τους ἀπὸ πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς διαμάχες καὶ νὰ ἐξασθενοῦν συνεχῶς ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες νὰ ἐπιβάλουν μέ τὴ βία τὴν ἡγεμονία τους στοὺς ἄλλους ἢ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν αὐτονομία τους. Μέ τὴ στάση τους αὐτὴ οἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος προετοιμαζαν τὸ τέλος τους. Ἡ συντριβὴ τους ὅμως ἄνοιγε σιγχαρόνως τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἐνότητα κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἐνὸς δυνατοῦ προσώπου. Τὸ δρόμο αὐτὸ εἶχαν ἤδη εὐχρηθεῖ μερικοὶ ρήτορες ἢ στοχαστές, ὅπως ὁ Ἴσοκράτης, ὁ ὁποῖος ἀναζητοῦσε ἀπὸ χρόνια τὸν ἰσχυρὸ ἀν-

δρα πού θά πραγματοποιοῦσε αὐτή τήν ἐνότητα. "Ἐνα ἄλλο βῆμα πρὸς τήν ἐνότητα ἀποτελοῦσαν οἱ συμμαχίες καί οἱ συμπολιτεῖες. "Ἐνα τέτοιο παράδειγμα ἦταν ἡ "Ὀλυνθος (γὶ αὐτήν βλ. καί τήν εἰσαγωγή στόν Γ' Ὀλυνθιακό).

Ἐνῶ στή νοτιότερη Ἑλλάδα ἐπικρατεῖ αὐτή ἡ κατάσταση, στή Μακεδονία ὑπάρχει μία παλαιά δυναστεία πού δέν ἔπαψε νά δυναμώνει συνεχῶς καί νά ἐξουδετερώνει τοὺς βαρβάρους πού τήν περικυριζοῦσαν. Τό 359 π.Χ. ἀνέβηκε στό θρόνο ὁ Φίλιππος Β', ὁ ὁποῖος συνδύαζε τή στρατιωτική ἱκανότητα μέ τήν πολιτική ὀξυδέρκεια. Σκοπὸ του ἔβαλε νά νικήσει τοὺς γύρω λαούς, νά δημιουργήσει ἀνθηρὴ ἐθνικὴ οἰκονομία καί δυνατό ἐθνικὸ στρατό, ὥστε ἡ Μακεδονία νά καταστῆ ἡ κυρίαρχη δύναμη. Οἱ στόχοι του ἔφταναν πολὺ μακριά, ὡς τήν Περσία. Πρὶν ὅμως ἀπὸ αὐτό ἔπρεπε νά τακτοποιήσει ὅπως σχεδίαζε καί τὰ ζητήματα τῆς νοτιότερης Ἑλλάδος. Στήν ἐφαρμογὴ τῆς πολιτικῆς του αὐτῆς βοῆκε πολλοὺς συνεργάτες καί στίς ἐλληνικὲς πόλεις.

Ὁ Δημοσθένης αισθανόταν τὸν ἑαυτό του τελείως ἔξω ἀπὸ τὸ πολιτικὸ αὐτὸ κλίμα. Παρὰ τοὺς δεσμοὺς πού τὸν συνδέαν μέ τή φιλειργερικὴ παράταξη τοῦ Εὐβούλου ἀπομακρύνθηκε σύντομα ἀπὸ αὐτήν. Οἱ ιδέες του γιὰ τήν πόλη του καί γιὰ τὸ μέλλον τῆς τοῦ ὑπαγόρευαν μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ. Ἡ Ἀθήνα ἔπρεπε νά ἐξακολουθήσει τὸ μεγάλο πανελλήνιο ρόλο τῆς μέ κάθε θυσία. Κατὰ τὴ δική του ἀντί-

Ἡ στάση τοῦ
Δημοσθένη

ληψη οἱ ὀπαδοὶ τῆς μέ κάθε θυσία εἰρήνης ἦταν ἐχθροὶ τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας καί οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Φιλίππου, ἀπό τότε πού ἡ ἐπεκτατικὴ του πολιτικὴ ἔγινε φανερό, ἦταν προδότες.

Ἡ ἀντίθεσή του ἄρχισε βαθματῶς νά παίρνει μορφή. Ἡ ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ Εὐβούλου φάνηκε στοὺς συμβουλευτικούς του λόγους πού ἀκολούθησαν τὸ λόγο Περί συμμοριῶν. Στό λόγο Ὑπέρ Μεγαλοπολιτῶν (353 π.Χ.) ἐποστήριξε ὅτι συμφέρον τῆς Ἀθήνας ἦταν νά βοηθήσει τοὺς Μεγαλοπολίτες ἐναντίον τῆς Σπάρτης, πού ζητοῦσε νά τοὺς ἐπιβληθεῖ. Καί στὸν Ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων, ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του νά ἐπέμβουν στή Ρόδο καί νά ἐποστηρίξουν τὸ δῆμο τῶν Ροδίων ἀπὸ τοὺς ὀλιγαρχικούς καί τοὺς σατράπες τῆς Καρίας.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως κουρασμένοι καί ἀπεγοητευμένοι ἀπὸ τὸ Συμμαχικό πόλεμο (βλ. Ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων, εἰσαγωγή) δέ θέλησαν νά διακινδυνεύσουν. Ὅσο γιὰ τὴν ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου, πού εἶχε ἐκδηλωθεῖ, δέν τοὺς ἀνησυχοῦσε πρὸς τὸ παρόν. Καί ὁ ἴδιος ὁ Δημοσθένης ἄρχισε κάπως νά τὴν ἀντιληφθεῖ. Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως πού πίστεψε ὅτι τὸ σχέδιο τοῦ Φιλίππου ἀποτελοῦσε μεγάλο κίνδυνο γιὰ τὴν Ἀθήνα καί γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, ξεσηκώθηκε γιὰ νά τὸν ἀποτρέψει. Ὅλη του ἡ ζωὴ ἀπὸ ἐδῶ καί πέρα εἶναι ἀφιερωμένη στὸν ἀγῶνα αὐτόν καί τὰ γεγονότα τῆς εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηναίων.

Ἡ ἴδια ἢ πόλη εἶχε ἀκόμη πολλές δυνάμεις. Ἡ οἰκονομία της ἦταν ἰσχυρή καί τό ναυτικό της ἐξακολουθοῦσε νά εἶναι κυρίαρχο. Ὁ ἀγώνας τοῦ Δημοσθένη μποροῦσε ἀκόμη νά κερδηθεῖ.

Τόν πόλεμο πού ἔκανε ὁ Δημοσθένης ἐναντίον τοῦ Φιλίππου ἀπό τό 350 ὡς τό 341 π.Χ. τόν παρακολουθοῦμε σέ μιὰ σειρά ἀπό ἐννέα λόγους πού ὁ ἴδιος ὁ Δημοσθένης μᾶς τοῦς ἄφησε καί ὡς γραπτά κείμενα. Στόν Α΄ Φιλιππικό (350 π.Χ.) πού εἶναι ὁ πρῶτος τῆς σειρᾶς, ὁ ρήτορας τονίζει τή συνεχή αὔξηση τῆς δυνάμεως τοῦ Φιλίππου καί τήν ἀνάγκη νά ἀντιμετωπιστεῖ ἀποφασιστικά ὁ κίνδυνος αὐτός. Ἀκολουθοῦν οἱ τρεῖς Ὀλυνθιακοί (βλ. παρακάτω εἰσαγωγή στόν Γ΄ Ὀλυνθιακό) καί ὁ Περί Εἰρήνης (346 π.Χ.). Ἐπειτα ὁ Β΄ Φιλιππικός (344 π.Χ.), στόν ὁποῖο ὁ Δημοσθένης ἀντιπαραβάλλει τήν ἐπιμονή πού δείχνει ὁ Φίλιππος στήν ἐπιδίωξη τῶν σκοπῶν του μέ τήν ἀδιαφορία καί διστακτικότητα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ἐπίθεση τοῦ ρήτορα συνεχίζεται μέ τόν Περί τῶν ἐν Χερρονήσῳ καί τόν Γ΄ Φιλιππικό (341 π.Χ.). Ὁ Φιλιππικός αὐτός εἶναι ἀπό τοῦς καλύτερους συμβουλευτικούς λόγους τοῦ Δημοσθένη. Ἐδῶ ὁ ρήτορας βλέπει ἀπό γενική σκοπιά τήν κατάσταση καί χαρακτηρίζει τό Φίλιππο ἐπικίνδυνο ὄχι μόνο γιά τήν Ἀθήνα, μά γιά ὅλη τήν Ἑλλάδα καί καλεῖ τοῦς Ἀθηναίους νά πολεμήσουν ὄχι μόνο γιά τόν ἑαυτό τους, ἀλλά γιά ὅλους τοῦς Ἕλληνας, ὅπως ἔκαναν καί κατά τοῦς μυθικούς πολέμους. Τέλος προτείνει ἕνα πρό-

Ὁ ἀγώνας
κατά τοῦ
Φιλίππου

γραμμα ἐξοπλισμῶν. Τελευταῖος στή σειρά τῶν λόγων αὐτῶν εἶναι ὁ Δ΄ Φιλιππικός (341 π.Χ.).

Παρά τό γεγονός ὅτι ὁ Φίλιππος ὁλοένα πλησίαζε καί ἀπομόνωνε σιγά σιγά τήν Ἀθήνα, οἱ Ἀθηναῖοι δέν ἦταν πρόθυμοι νά ἀκούσουν τίς δυσάρεστες ἀλήθειες καί δέν ἀποφάσιζαν νά δράσουν ἀποφασιστικά. Σημαντικό ρόλο σ' αὐτό ἔπαιζαν οἱ πολιτικοί τῆς φιλομακεδονικῆς μερίδας — οἱ φιλιππίζοντες — καί ἀνάμεσά τους ὁ ρήτορας Αἰσχίνης, ἄσπονδος ἐχθρός τοῦ Δημοσθένη. Ἡ πορεία τῶν γεγονότων ὅμως μέσα σ' αὐτά τά χρόνια ὅλο καί δικαίωσε τούς φόβους τοῦ Δημοσθένη. Οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχισαν νά βλέπουν ὅτι ἔπρεπε νά δυσπιστοῦν στό Φίλιππο. Στό τέλος, ἀπό τό 341 π.Χ., πείστηκαν. Ἀνέλαβαν διπλωματική καί στρατιωτική δράση καί σχημάτισαν ὑπό τήν ἡγεσία τους συμμαχία ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, στήν ὁποία πῆραν μέρος τελικά καί οἱ Θηβαῖοι. Ἐμφυχωτής τῆς συμμαχίας αὐτῆς ἦταν ὁ Δημοσθένης (341 π.Χ.). Ἡ τελική σύγκρουση δόθηκε στή Χαιρώνεια (338 π.Χ.). «Τήν ὥρα ἐκείνη σάν κάποια θεϊκή μοῖρα ἢ ἡ φορά τῶν πραγμάτων ἔβαζε τέρομα στήν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος», λέει ὁ Πλούταρχος (Δημοσθένης 19, 1).

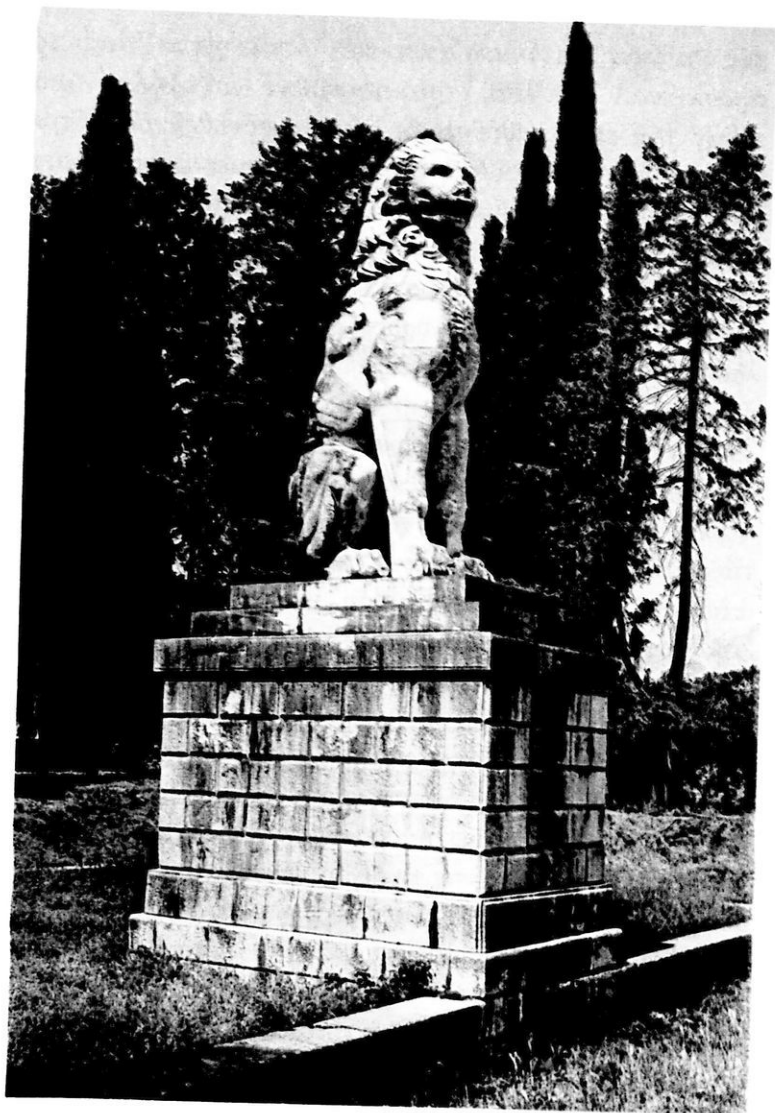
Πραγματικά ἡ ἥττα τῶν ἐλληνικῶν πόλεων σήμανε τό τέλος τοῦ καθεστῶτος τῆς πόλης - κράτους καί τήν ἐνοποίηση τῆς Ἑλλάδος κάτω ἀπό τό μακεδονικό σκῆπτρο.

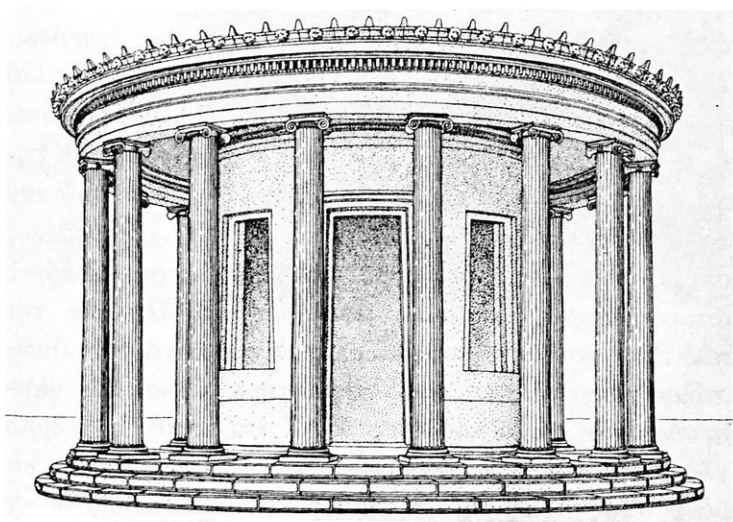
Παρά τήν εἰρήνη μέ τό Φίλιππο καί τήν ταπεινώση

τῆς πόλεως ὁ Δημοσθένης δέν ἀποσύρθηκε ἀπό τό προσκήριο. Ἡ θέση του παρέμεινε ἰσχυρή σέ μία πόλη πού προσπαθοῦσε ν' ἀνασυγκροτηθεῖ μετά τόν πόλεμο. Ἡ Ἀθήνα ἔκαμε ἀκόμη κάποιες προσπάθειες νά ξαναβοεῖ τήν ἀνεξαρτησία της. Μέ τό θάνατο τοῦ Φιλίππου Ἀθηναῖοι καί Θηβαῖοι ἀποστάτησαν. Ὁ Δημοσθένης εἶχε πρωτοστατήσει πάλι στήν κίνηση αὐτή. Ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε στή νότια Ἑλλάδα καί ἐπανέφερε στήν τάξη τίς δύο πόλεις. Ἡ μία, ἡ Θήβα, τό πλήρωσε μέ τήν καταστροφή της. Ἀπό τήν Ἀθήνα ὁ Ἀλέξανδρος ζήτησε νά τοῦ παραδοθεῖ ὁ Δημοσθένης μαζί μέ ἄλλους ἐννέα ρήτορες καί στρατηγούς πού ἦταν τά κύρια στελέχη τῆς ἀντιμακεδονικῆς παρατάξεως. Ἡ παράδοση ὅμως αὐτή ματαιώθηκε ὕστερ' ἀπό μεσολάβηση τοῦ Δημάδη καί τοῦ Φωκίωνα.

Τά χρόνια ὡς τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου (323 π.Χ.) πέρασαν γιά τήν Ἀθήνα χωρίς μεγάλα γεγονότα. Ὅσο γιά τή ζωή τοῦ Δημοσθένη στό διάστημα αὐτό θά σταθοῦμε σ' ἓνα σημαντικό γεγονός, τήν περίφημη δίκη γιά τό στέφανο. Ἡ δίκη αὐτή δέν ὑπῆρξε μόνο μιᾶ ἀναμέτρηση τοῦ Δημοσθένη μέ τόν ἀντίπαλό του Αἰσχίνη, ἀλλά καί ἓνας ἀγώνας ὅπου ἦταν νά κριθοῦν δύο ἀντίθετες πολιτικές μερίδες, ἡ ἀντιμακεδονική μέ ἐκπρόσωπο τό Δημοσθένη καί ἡ φιλομακεδονική μέ τόν Αἰσχίνη.

Ἀνάμεσα στους δύο ἀντιπάλους εἶχε δοθεῖ καί παλαιότερα μάχη. Ὁ Δημοσθένης μέ τό λόγο του Περί παραπρεσβείας (344 π.Χ.) εἶχε καταγγεῖλει τόν Αἰ-

Ἀριστερά: Ὁ Λέων τῆς Χαιρωνείας. Μνημεῖο στὸν ὀμαδιζὸ τάφο τῶν Θηβαίων ἱερολογιτῶν, πού ἔπεσαν στὴ μάχη τῆς Χαιρωνείας.

Ἐπάνω: Τὸ Φιλίππειο. Κυκλικὸ οἰκοδόμημα στὴν Ὀλυμπία πού χτίστηκε ἀπὸ τὸ Φίλιππο λίγο μετὰ ἀπὸ τὴ μάχη στὴ Χαιρώνεια καὶ πού στέγασε ἀγάλματα τῶν μελῶν τῆς μακεδονικῆς βασιλικῆς οἰκογένειας.

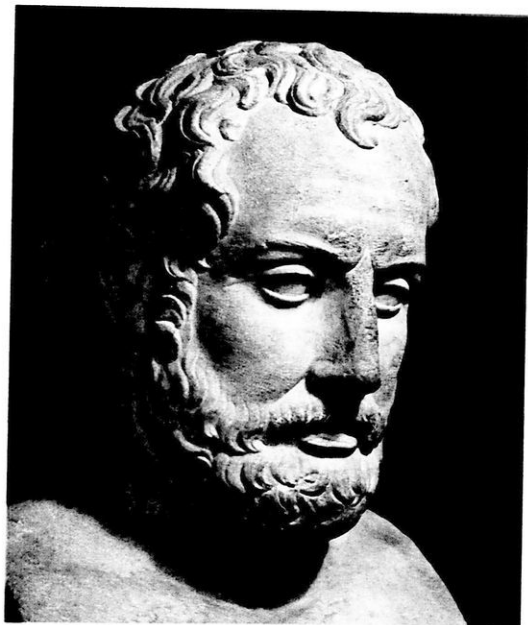
Κάτω: Ἀναπαράσταση τοῦ κτιρίου.

σχίνη ὅτι στή διάρκεια μιᾶς ἐπίσημης ἀποστολῆς στήν αὐλή τοῦ Φιλίππου εἶχε δωροδοκηθεῖ, ὥστε νά ἐνεργήσει ἀντίθετα μέ τά συμφέροντα τῶν Ἀθηῶν. Ὁ Αἰσχίνης τότε ἀθωώθηκε.

Ἀργότερα, λίγο μετά τή Χαιρώνεια, τό 336 π.Χ., ἓνας πολίτης, ὁ Κτησιφῶν, εἶχε προτείνει νά ἀπονεμηθεῖ χρυσό στεφάνι στό Δημοσθένη γιά τίς ὑπηρεσίες του στήν πόλη. Ἡ βουλή δέχτηκε εὐνοϊκά τήν πρόταση, ἀλλά ὁ Αἰσχίνης ἀντέδρασε καί χαρακτήρισε τήν πρόταση παράνομη. Ἡ ὑπόθεση αὐτή τότε εἶχε ἀτονήσει. Τώρα ὁ Αἰσχίνης ἐπανερχόταν. Τό καλοκαίρι τοῦ 330 π.Χ. μπροστά στό δικαστήριο τῆς Ἡλιαίας δόθηκε ἡ μονομαχία. Ὁ Αἰσχίνης, μέ τό λόγο του Κατά Κτησιφῶντος, θέλησε νά ἐλέγξει ὅλη τή δημόσια ζωή τοῦ Δημοσθένη ἀπό τό 357 ὡς τό 330 π.Χ. Ὁ Δημοσθένης ἀπάντησε μέ τό λόγο του Περί τοῦ στεφάνου. Ὁ λόγος ἀποτελέσει μία μαχητική ἀπολογία γιά ὅλη του τήν πολιτική σταδιοδρομία καί ἀντεπίθεση κατά τῶν ἀντιπάλων του. Δίκαια ἔχει χαρακτηριστεῖ ὡς τό ἀριστούργημα τῆς ρητορικῆς καί τό ὑπέροχο ἐπίτευγμα τῆς ἀνθρώπινης ἐγγλωττίας. Ἡ ἀπόφαση ἦταν εἰς βάρος τοῦ Αἰσχίνη, ὁ ὁποῖος, ταπεινωμένος, ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα χωρίς πιά νά ξαναγροῖσει.

Τά τελευταῖα χρόνια τοῦ Δημοσθένη ἦταν ἄτυχα καί τό τέλος του δραματικό. Τό 324 ὁ ταμίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου Ἀρπαλος ὕστερ' ἀπό σπατάλες καί καταχρήσεις πού εἶχε κάμει διέφυγε μέ πολλὰ χρήματα καί μισθοφόρους καί ζήτησε ἄσυλο στήν Ἀθήνα. Ἐ-

Αισχίνης.
Ρωμαϊκό αντί-
γραφο από
προτομή του 4.
αί. π.Χ. (Λον-
δίνο, Βοετανι-
κό Μουσείο)

κει, μολονότι δωροδόκησε διάφορους πολιτικούς δέν πέτυχε τό σκοπό του. Τά χρήματά του κατασχέθηκαν και ό ίδιος φυλακίστηκε· δραπέτευσε όμως και έπειτα από διάφορες περιπέτειες δολοφονήθηκε στην Κρήτη. Ό Δημοσθένης κατηγορήθηκε ότι είχε πάρει 20 τάλαντα γιά νά βοηθήσει τόν "Αρπαλο. Καταδικάστηκε σέ βαρύ χρηματικό πρόστιμο και αναγκάστηκε νά φύγει από τήν 'Αθήνα.

"Όταν μετά τό θάνατο του 'Αλεξάνδρου οί έλληνικές πόλεις εξεγέρθηκαν, ό Δημοσθένης έσπευσε και πάλι νά αναλάβει τόν άγώνα τής ζωής του. "Εφυγε από τόν

τόπο τῆς ἐξουσίας του, καί πῆγε νά συναντήσῃ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Ἀθήρας, πού ἐπιδίωκαν νά ξεσηκώσουν διάφορες πόλεις τῆς Πελοποννήσου καί συνεργάστηκε μαζί τους. Ἀμέσως ἔπειτα ἡ πατρίδα του τὸν ἀνακαλοῦσε, τοῦ χάριζε τὸ πρόστιμο πού ὄφειλε καί κατὰ τὴν ἐπιστροφή του τὸν ὑποδεχόταν θριαμβευτικά στὸν Πειραιά.

Ὅταν σέ λίγο οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ σύμμαχοί τους νικῆθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀντίπατρο καί στὴν πόλιν ἐγκαταστάθηκε μακεδονικὴ φρουρά (322 π.Χ.), ὁ ρήτορας Δημάδης, φίλος τῶν Μακεδόνων, πρότεινε μέ ψήγισμά του, πού ἔγινε δεκτό, νά καταδικαστοῦν σέ θάνατο οἱ ἡγέτες τῆς ἀντιμακεδονικῆς παρατάξεως. Ὁ Δημοσθένης κνηρημένος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἀντίπατρον κατέφυγε στὸ ναὸ τοῦ Ποσειδώνα στὴν Καλαῦρεια (τὸ σημερινὸ Πόρο). Ἐκεῖ γιὰ νά μὴν πέσει ζωντανὸς στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν του ἤπιε τὸ δηλητήριο πού εἶχε μαζί του κρυμμένο καί πέθανε (322 π.Χ.).

Ὁ Δημο-
σθένης
ὡς ρήτορας
καί
ἀγωνιστῆς

Ὁ Δημοσθένης κατέχει ἀνάμεσα στοὺς ρήτορες τὴ θέση πού ἔχει ὁ Ὅμηρος ἀνάμεσα στοὺς ποιητές. Τοὺς λόγους του χαρακτηρίζει ἡ ρωμαλέα σκέψη, ἡ καθαρὴ διάταξη, ἡ ἀκρίβεια καί ἡ λιτότητα στὴν ἔκφραση. Ὅταν ἀναφέρεται σέ γεγονότα, ξέρει νά τὰ παρουσιάζει, νά τὰ ἐξηγεῖ καί νά τὰ συνδέει μέ ἐπιδεξιότητα. Οὔτε ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ σπάνιες λέξεις. Μέ τίς συνηθισμένες μπορεῖ νά πετυχαίνει ἐντυπωσιακὸ ἀποτέλεσμα. Στὸ ὕφος ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις

είναι πότε άπλός, όπως ο Ανσίας, και πότε πιο περίτεχνος όπως ο Ίσοκράτης. Οι λόγοι του, που τους προετοίμαζε με πολύ μόχθο, όπως λένε, εξακολουθούν να φαίνονται αβρόομητοι και μαζί με τό τέλειο ύφος τους να διατηρούν τό ζωηρό τους τόνο.

Αυτή τήν τέχνη του λόγου, που με τόσο κόπο κατάκτησε ο Δημοσθένης, τήν προσόρισε να γίνει στά χέρια του δύναμη για τήν υπεράσπιση της πατρίδας του. Κι εδώ πρέπει να ποῦμε ότι ο Δημοσθένης στάθηκε προπάντων αγωνιστής. Ρίχτηκε σ' έναν άγώνα για να εξεγείρει τό λαό της Αθήνας για τή σωτηρία της πόλεως και της δημοκρατίας, όπως αυτός τήν επίστευε. Έξακολούθησε να έχει τήν πιο ύψηλή ιδέα για τό ρόλο της πόλεως και να πιστεύει στή δημοκρατία, που μόνο τό άστν μποροῦσε να εξασφαλίσει. Στους λόγους του εξαίρει τίς πολιτικές άρετές, θαυμάζει τους ήρωες που δημιούργησαν τό μεγαλειό της Αθήνας και πιστεύει σ' ένα μέλλον άντάξιο προς τό παρελθόν. Για τό Δημοσθένη ο μέγάλος εχθρός ήταν ή μακεδονική μοναρχία, που ερχόταν να ενώσει τήν Ελλάδα, αλλά και να καταστρέψει τήν πατρίδα του και τή δημοκρατία. Τόν άγώνα του αυτόν έκανε ο Δημοσθένης σ' όλη του τή ζωή, όχι μόνο με πάθος αλλά και με συνέπεια. («Ο Δημοσθένης»), λέει ο Πλούταρχος, «ακράτησε ως τό τέλος τήν ίδια πολιτική θέση και γραμμή και όχι μόνο δέν άλλαξε στή διάρκεια της ζωής του, αλλά και τή ζωή του θυσίασε για να μην αλλάξει» (Δημοσθένης, 13,2).

Ἡ ἀφοσίωση τοῦ Δημοσθένη στήν πόλη του τόν ἔφερε συνεχῶς σέ ἀντίθεση μέ τή νωθρότητα καί τήν ἀδιαφορία τῶν συμπολιτῶν του καί προκαλοῦσε τήν ἀντίδραση τῶν φιλομακεδόνων ἀντιπάλων του. Ἔτσι ὁ Δημοσθένης δέν μπόρεσε νά ἐμποδίσει τήν καταστροφή. Τά λάθη τῶν Ἀθηναίων καί ἡ διαίρεση τῶν Ἑλλήνων ἔφεραν τό ἀποτέλεσμά τους. Τό ἔργο τοῦ Δημοσθένη ὅμως διατηρεῖ μιá διαρκή ἀξία γιά μᾶς ὡς μάθημα ἐλευθερίας καί πατριωτισμοῦ καί ὡς πηγὴ ἱστορικῶν καί πολιτικῶν διδαγμάτων.

Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ

Είσαγωγή

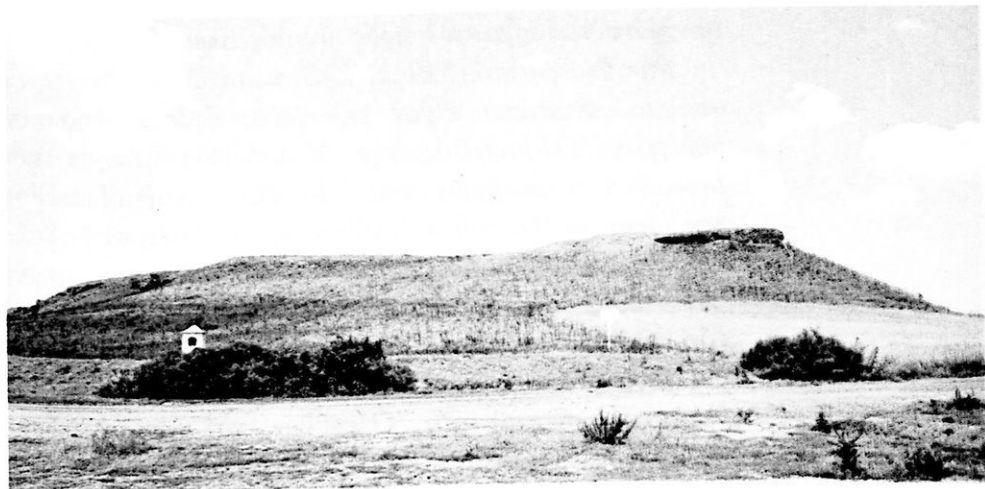
Ἡ Ὀλυνθος ἦταν πόλη τῆς Χαλκιδικῆς στή ΒΔ πλευρά τοῦ Τορωναίου κόλπου (τῆς Κασσάνδρας). Κατά τοὺς μηδικούς πολέμους εἶχε ὀλοκληρωτικά καταστραφεῖ ἀπὸ τοὺς Πέρσες (479 π.Χ.), ξαναχτίστηκε ὁμως σύντομα ἀπὸ νέους ἀποίκους. Ἀπὸ τίς ἀρχές κιόλας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ Ὀλυνθος ἔγινε κέντρο μιᾶς ὁμοσπονδίας χαλκιδικῶν πόλεων, ἡ ὁποία κατά τὸν ἐπόμενο ἰδίως αἰῶνα γνώρισε μεγάλη ἀνάπτυξη, παρόλο πὺ εἶχε νά ἀντιμετωπίσει κατά καιροὺς τὴν ἀνοιχτὴ ἐχθρότητα δυνάμεων, ὅπως ἡ Ἀθήνα, ἡ Σπάρτη καί ἡ Μακεδονία.

Ἡ Ὀλυνθος δὲν ἦταν πόλη πὺ ἠγεμόνευε, ὅπως

ἦταν ἡ Ἀθήνα καί ἡ Σπάρτη, ἀλλά μόνο ἡ ἔδρα μιᾶς ὀμοσπονδίας, τοῦ «Κοινοῦ τῶν Χαλκιδικέων». Τό «Κοινό» αὐτό εἶχε κεντρική ὀμοσπονδιακή κυβέρνησις καί ὀμοσπονδιακό νόμισμα, κάθε πόλις ὅμως εἰσέφερε μόνη τῆς τὰ ἐσωτερικά τῆς. Χαρακτηριστικό τῆς δυνάμεως πού ἀποκοῦσε μέ τὰ χρόνια ἡ Χαλκιδική ὀμοσπονδία εἶναι ὅτι γύρω στό 380 π.Χ. εἶχε πληθυσμό 30.000 πολιτῶν καί σύνολο 120.000 περίπου κατοίκων. Μερικὰ χρόνια ἀργότερα μόνο ἡ Ὀλυνθος ἔφτασε νά ἔχει 10.000 πολίτες. Οἱ ἀνασκαφές πού ἔγιναν στήν πόλις μαρτυροῦν τό μέγεθος καί τή σημασία τῆς. Οἱ δρόμοι τῆς, τό ἐμπορικό τῆς κέντρο, ἡ ἀνετη συνοικία τῶν πλουσίων, τὰ ἀντιζείμενα τέχνης καί τὰ νομίσματα, ὅλα δείχνουν τήν εὐημερία ἐνός δραστήριου λαοῦ. Ἐξαιτίας ὄλων αὐτῶν ἡ ἀνησυχία καί ἡ ἀντίδρασις τῶν ἄλλων δυνάμεων δέν ἄργησε νά ἐκδηλωθεῖ. Ὁ Ἀμύντας Γ' τῆς Μακεδονίας, ἄλλοτε σύμμαχος τῆς Ὀλυνθος, πού ἔβλεπε τή Χαλκιδική ὀμοσπονδία νά ἀπειλεῖ τήν ἐπικράτειά του, καί οἱ πόλεις Ἀζανθος καί Ἀπολλωνία, πού πύζονταν νά γίνουν μέλη τῆς ὀμοσπονδίας, προκάλεσαν τήν ἐπέμβασις τῆς Σπάρτης. Ἐξάλλου καί αὐτή ἐπιθυμοῦσε, σύμφωνα καί μέ τούς ὅρους τῆς Ἀνταλκίδειας εἰρήνης, τή διάλυσις τοῦ κοινοῦ τῶν χαλκιδικῶν πόλεων. Χρειάστηκε πολεμική προσπάθεια τριῶν χρόνων γιά νά μπορέσει ἡ Σπάρτη νά πετύχει τό σκοπό τῆς (379 π.Χ.) καί νά συμπεριλάβει τίς χαλκιδικές πόλεις στήν συμμαχία τῆς. Μόλις ὅμως ἡ Σπάρτη ἔχασε τήν ἡγεμονία (371

π.Χ.), τό «Κοινό» τῶν χαλκιδικῶν πόλεων ἀνασυντάχθηκε καί ἀνέκτησε τή δύναμή του.

Ὅμως καί ὁ νέος βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος Β' (359 - 336 π.Χ.), πού συνεχῶς ἄπλωνε τά ὄρια τῆς ἐπικρατείας του, ἐβλεπε τή δύναμη τῶν χαλκιδικῶν πόλεων σάν ἐμπόδιο στά σχέδιά του καί σάν ξένο σῶμα μέσα στό κράτος του. Οἱ Ὀλύνθιοι εἶχαν ἀρχίσει νά ἀνησυχοῦν καί ἐπιζήτησαν τή συμμαχία τῶν Ἀθηναίων (357 π.Χ.), ὁ Φίλιππος ὁμως κατόρθωσε νά ἀποτρέψει τόν κίνδυνο πού διέτρεχε μ' ἓνα τέχνασμα: Ὑποσχέθηκε στούς Ἀθηναίους τήν Ἀμφίπολη (παλιά ἀποικία τους πού εἶχε γίνει ἀνεξάρτητη) καί συγχρόνως ἔκαμε τούς Ὀλυνθίους συμμάχους του παραχωρώντας σ' αὐτούς τόν Ἀνθεμόντα καί τήν Ποτίδαια. Ἡ συμμαχία δέν κράτησε πολύ. Ὅσο οἱ Ὀλύνθιοι ἐβλεπαν τό Φίλιππο νά γίνεται πιά δυνατός, καταλάβαιναν ὅλο καί πιά πολύ ὅτι ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος ἦταν ὁ σύμμαχός τους. Στράφηκαν λοιπόν πάλι στήν Ἀθήνα καί ἔκαμαν εἰρήνη μαζί της (351 π.Χ.), παρόλο πού ἡ συνθήκη μέ τό Φίλιππο τό ἀπαγόρευε. Ὁ Φίλιππος, πού βρισκόταν ἤδη σέ ψυχρές σχέσεις μέ τό Κοινό τῶν Χαλκιδέων, γιατί στήν Ὀλυνθο εἶχαν βρεῖ καταφύγιο δύο ἑτεροθαλεῖς ἀδελφοί του, ὁ ἓνας ἀπό τούς ὁποίους διεκδικοῦσε τό θρόνο, δέν κινήθηκε ἐναντίον τους, ἀλλά προτίμησε νά περιμένει ὥσπου νά τελειώσει ἄλλες του ἐκστρατείες. Ἀρχισε ὁμως νά ἐνισχύει μέσα στίς χαλκιδικές πόλεις παρατάξεις πού τοῦ ἦταν φιλικές καί ἀνησε

Ἀριστερά: Τοπογραφικό διάγραμμα τῆς ἀρχαίας Ὀλύνθου.
Ἐπάνω: Ὁ λόφος τῆς Ὀλύνθου.
Κάτω: Ἀπό τίς ἀνασκαφές στήν ἀρχαία Ὀλυνθο.

τό χρόνο νά ἐργαστεῖ πρὸς ὄφελός του.

Τὴν ἀνοιξη τοῦ 349 π.Χ., ὅταν οἱ ἄλλες ἐπιχειρήσεις τοῦ Φιλίππου εἶχαν τελειώσει, ἦρθε ἡ ὥρα τοῦ πολέμου. Ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ζήτησε τὴν ἐκδοση τῶν ἀδερφῶν του Ἀρριδαίου καὶ Μενελάου καί, ὅταν οἱ Ὀλύνθιοι ἀρνήθηκαν, εἰσέβαλε στὴ Χαλκιδική. Οἱ Ὀλύνθιοι ἔκαμαν τότε ἐκκλήση στοὺς Ἀθηναίους νά τοὺς βοηθήσουν. Ὁ Δημοσθένης, πού ἤδη ἀπὸ τὸ 351 μέ τόν Α΄ Φιλιππικό του εἶχε συστήσει ἔντονη δράση κατὰ τοῦ Φιλίππου, ὑποστήριξε ἐνθερμα τὴν αἴτηση τῶν Ὀλυνθίων, καί τότε ἐκφώνησε τόν Α΄ Ὀλυνθιακό (349 π.Χ.).

Μέ τό λόγο του αὐτό, τόνισε τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στή δραστηριότητα πού ἔδειχνε ὁ Φίλιππος καί στή βραδύτητα τῶν Ἀθηναίων ν' ἀποφασίζουν καί νά δροῦν. Ἀκόμη ἐπισήμανε πολλά ἀδύνατα σημεῖα τοῦ Φιλίππου καί μίλησε γιὰ τὴν εὐκαιρία πού τοὺς παρουσιάζεται καί πού πρέπει νά τὴν ἐκμεταλλετοῦν. Εἶναι λοιπόν σκόπιμο, εἶπε, νά στείλουν μιά ἀμυντική δύναμη, γιὰ νά προστατέψει τὴ Χαλκιδική καί μιά ἐπιθετική γιὰ νά εἰσβάλει στὴ Μακεδονία. Γιατί, ὑποστήριξε ὁ ρήτορας, εἶναι περισσότερο συμφέρον νά πολεμήσουν τὸ Φίλιππο στὴ δική του χώρα παρά νά τόν περιμένουν νά εἰσβάλει στὴ δική τους, ὅταν θά ἔχει κατακτήσει τὴν Ὀλυνθο. Γιὰ τίς δαπάνες τοῦ πολέμου ἔκαμε μόνο ἓναν ὑπαινιγμό, ὅτι θά μπορούσαν νά διατεθοῦν τὰ θεωρικά (βλ. σημ. 18 σελ. 52).

Ἡ συζήτηση εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά συμφωνηθεῖ

επίσημη συμμαχία με τήν Ὀλυνθο καί νά γίνει δεκτή ἡ πόλη στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία. Ὁ στρατηγός Χάρης ξεκίνησε μέ 30 πλοῖα καί 2.000 πελταστές μισθοφόρους μέ ἐντολή νά ἀνακτήσει τήν Ἀμφίπολη καί νά βοηθήσει τήν Ὀλυνθο. Σύντομα ὁμως τοῦ ἔλειψαν τά χρήματα καί οἱ ἐνισχύσεις καί περιορίσε τή δραστηριότητά του στό νά φορολογεῖ ἐχθρούς καί φίλους.

Ὁ Δημοσθένης, γιά νά παροτρύνει καί πάλι τούς Ἀθηναίους νά συνεχίσουν τή βοήθεια, ἐκφωνεῖ τό Β' Ὀλυνθιακό λόγο του. Στό λόγο αὐτό συγκρίνει τά πλεονεκτήματα πού ἔχει ἡ ἀθηναϊκή δύναμη ἀπέναντι στό Φίλιππο καί ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Φίλιππος δέν εἶναι τόσο δυσκολοπολέμητος. Εἶναι ἕνας τύραννος περιστοιχισμένος ἀπό τιποτένιους ἀνθρώπους πού στηρίζεται στήν ἀδικία καί πού ὅλοι εἶναι δυσσαρεστημένοι μαζί του. Γι' αὐτό καί σύντομα θά καταρρεύσει. Κατόπιν ὁ ρήτορας ζητεῖ ἀπό τούς συμπολίτες του νά ἔρθουν σέ συνεννόηση μέ τούς Θεσσαλούς ἐναντίον τοῦ Φιλίππου καί προσάπτων νά ἐκπληρώσουν τό στρατιωτικό τους καθήκον μπαίνοντας ἐπικεφαλῆς τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Φίλιππος ὁμως δέν ἄφησε τούς ἀνήσυχους Θεσσαλούς νά κινηθοῦν καί τόν ἴδιο καιρό κατόρθωσε νά γίνει κύριος τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς Χαλκιδικῆς καί νά φτάσει κοντά στήν Ὀλυνθο, χωρίς πολλές φορές νά συναντήσῃ ἀντίσταση.

Μέ τήν προσέγγιση τοῦ Φιλίππου στήν Ὀλυνθο οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν τό στρατηγό Χαρίδημο μ' ἕνα

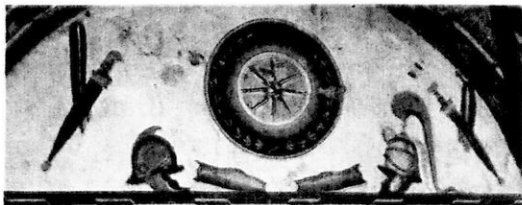
δεύτερο ἐκστρατευτικό σῶμα ἀπό 18 πλοῖα, 4.000 πελταστές μισθοφόρους καί 1.500 ἰππεῖς. Ἐπίσης καί αὐτό δέν πρόσφερε ἀποτελεσματική βοήθεια.

Σέ ποιά φάση τοῦ πολέμου τῆς Ὀλύμπου ἐκφωνήθηκε ὁ Γ' Ὀλυμπιακός δέν εἶναι γνωστό. Ἴσως λίγο ἔπειτα ἀπό τοὺς ἄλλους δύο μέσα στό 349 π.Χ., ἴσως τήν ἀνοιξη τοῦ 348 π.Χ. Ὁ λόγος αὐτός ἀποτελεῖ τό κορύφωμα τῆς προσπάθειας τοῦ Δημοσθένη γιά νά σωθεῖ ἡ Ὀλυμπία καί παράλληλα νά ἀντιμετωπιστεῖ ἔγκαιρα ὁ Φίλιππος καί νά διατηρηθεῖ ἡ ἀθηναϊκή παρουσία στή Μακεδονία.

Ἀπό τήν ἀρχή τοῦ λόγου τονίζει πόσο δύσκολη εἶναι ἡ κατάσταση καί κατακρίνει μία ἀκόμη φορά τοὺς Ἀθηναίους, τό λαό καί τοὺς πολιτικούς, γιά τήν ἀδράνεια καί τήν ἀναβλητικότητα πού δείχνουν. Παρουσιάστηκε ὡστόσο ἀκόμη μία εὐκαιρία πού θά μπορέσουν νά τήν ἐκμεταλλευστοῦν καί νά διορθώσουν τά ὡς τώρα κακά, ἀρκεῖ νά καταργήσουν τοὺς νόμους πού τοὺς ἐμποδίζουν νά κάνουν τό σωστό. Καί καθαρά πιά ὁ Δημοσθένης ζητεῖ κάτι πού ὡς τώρα εἶχε διστάσει νά προτείνει ἀπερίφραστα στοὺς προηγούμενους λόγους του: Νά ἀνοίξει δηλαδή ὁ δρόμος πού θά ἐπιτρέψει τή χρησιμοποίηση τῶν θεωρικῶν γιά τίς πολεμικές ἀνάγκες. Θά χρειαστεῖ ὅμως ἀκόμη, λέει ὁ ρήτορας, νά ἀποκτήσουν οἱ Ἀθηναῖοι καί τή θέληση γιά δράση καί νά ἐκστρατεύουν οἱ ἴδιοι σύμφωνα μέ τό παράδειγμα τῶν προγόνων τους ἀντί νά στέλνουν μισθοφόρους.

Στό μεταξύ ἡ Ὀλυνθος βρισκόταν σέ πολύ δύσκολη θέση: Οἱ ἀρχηγοί τοῦ ἱππικοῦ Εὐθυκράτης καί Λασθένης κατά τή διάρκεια μιᾶς μάχης παρέδωσαν τό ἱππικό τῆς πόλεως στόν ἐχθρό. Οἱ Ὀλύνθιοι νικήθηκαν σέ δύο ἀλλεπάλληλες μάχες καί κλείστηκαν στά τείχη τους. Ἐάν δέν ἐρχόταν βοήθεια, ἦταν καταδικασμένοι. Οἱ Ἀθηναῖοι, παρό τίς ἀντιδράσεις τῆς φιλεισηνικῆς μερίδας, ἔκαμαν τήν τελευταία στιγμή μιᾶ σοβαρή προσπάθεια. Ἐστειλαν πάλι τό Χάρη μέ 17 πλοῖα, 2.000 ὀπλίτες, Ἀθηναῖους πολίτες τή φορᾶ αὐτή, καί 300 ἱππεῖς. Ἡ βοήθεια ὅμως καθυστέρησε ἀπό τούς ἐποχιακοῦς ἀνέμους καί ἔφτασε ἀργά. Ἡ προδοσία εἶχε ὀλοκληρωθεῖ καί μέσα ἀπό τά τείχη καί ἡ πόλη εἶχε συνθηκολογήσει (Αὔγουστος τοῦ 348 π.Χ.). Ἡ Ὀλυνθος καταστράφηκε ἐντελῶς καί ἔκτοτε ἐρημώθηκε. Οἱ κάτοικοί της ἔγιναν δοῦλοι ἢ καλλιεργητές τῶν βασιλικῶν κτημάτων. Μερικοί μπόρεσαν νά διαφύγουν στήν Ἀθήνα. Ἡ Χαλκιδική μοιράστηκε στους ἀδελικούς τοῦ Φιλίππου καί σέ ἄλλους Μακεδόνες. Ἡ ἐπικρατία τοῦ Φιλίππου μεγάλωνε μέ μιᾶ πλούσια ἐπαρχία καί γινόταν ἱκανή νά δημιουργήσει ἀξιόμαχο στόλο.

Μακεδονικός
ὀπλισμός. Ἀπό
τοιχογραφία σέ
τάφο τοῦ
3. αἰ. π.Χ.

Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ

ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅταν ἀποβλέψω ἀπό τή
μιά στήν πολιτική κατάσταση καί ἀπό τήν ἄλλη
στούς λόγους πού ἀκούω ἐδῶ πέρα, δέ μοῦ φαίνε-
ται νά ἔχω μπρός μου τά ἴδια πράγματα. Βλέπω
οἱ λόγοι νά γίνονται γιά τό πῶς θά τιμωρήσομε
τό Φίλιππο, ἐνῶ ἡ κατάσταση ἐξελίχθηκε ἔτσι,
πού πρέπει νά σκεφτοῦμε, μή καί δέν πάθομε ἐμεῖς
ἀπό αὐτόν κανένα κακό. Ὅσοι λοιπόν ἔτσι μιλοῦ-
νε, μοῦ φαίνεται πῶς κάνουν τό λάθος, νά μή σᾶς
παρουσιάζουν τό ζήτημα πού συζητεῖτε, ὅπως πραγ-
ματικά εἶναι. Ξέρω καί ἐγώ πολύ καλά ὅτι κάποτε
ἦταν σέ θέση ἡ πόλη μας καί τά δικά της νά κρατή-
σει μέ ἀσφάλεια καί τό Φίλιππο νά τιμωρήσει.
Στόν καιρό μου¹, καί ὄχι πολύ παλιά, καί τά δύο
αὐτά γίνονταν. Τώρα ὅμως πιστεύω, πῶς θά ἦταν
ἄρκετό, ἂν κατορθώναμε τό πρῶτο, νά σώσομε τοὺς
συμμάχους μας. Ἄν αὐτό τό ἐξασφαλίσουμε, τότε
θά εἶναι βολετό νά ἐξετάσομε ποιόν θά τιμωρή-
σομε καί μέ ποιόν τρόπο. Πρίν ὅμως βάλουμε σέ

*Προοίμιο—
Πῶς
παρουσιάζεται
ἡ κατάσταση*

2

στέρα βάση τήν ἀρχή, νομίζω πώς εἶναι μάταιο
νά λέμε ὅ,τι δῆποτε γιά τό τέλος.

3 Παρά ποτέ ἄλλοτε οἱ σημερινές περιστάσεις ἀ-
παιτοῦν φροντίδα καί περίσκεψη. Ἐγώ δέ νομίζω,
πώς τό πιό δύσκολο δέν εἶναι οἱ συμβουλές πού
πρέπει νά σᾶς δώσει κανεῖς γιά τήν κατάσταση,
ἀλλά σέ τοῦτο, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἔγκειται ἡ
δυσκολία, στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο πρέπει κανεῖς
νά σᾶς τίς δώσει. Διότι σχημάτισα τήν πεποίθηση
ἀπό ὅσα ἐδῶ πού βρίσκομαι ἀκούω, πώς σᾶς ξέφυγε
κατά τό πλεῖστον ἡ κατάσταση ἀπό τά χέρια, ὄχι
τόσο διότι δέν τήν ἐκτιμᾶτε ὀρθά, ἀλλά διότι δέν
θέλετε νά πράξετε ὅ,τι ἐπιβάλλεται. Γι' αὐτό σᾶς
ζητῶ, ἄν μιλήσω ἀνοιχτά, νά μέ ὑπομείνετε, ἐξετά-
ζοντας τοῦτο, ἄν λέω τήν ἀλήθεια καί μέ σκοπό
νά βελτιωθοῦν τά πράγματα ἀπό ἐδῶ καί πέρα.
Διότι μέ τό νά ἀγορεύουν μερικοί πρός εὐχαρί-
στησή σας, γιά δεῖτε σέ τί χάλια τώρα καταντή-
σαμε.²

4 Καί πρῶτα νομίζω ἀναγκαῖο νά σᾶς θυμίσω με-
ρικά πού συνέβησαν στό παρελθόν. Θυμόσαστε,
*Τά
προηγούμενα
λάθη* ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τότε πού μᾶς ἀναγγείλανε,
πρό τριῶν ἢ τεσσάρων ἐτῶν, ὅτι ὁ Φίλιππος πολιορ-
κεῖ τό Ἡραῖον Τεῖχος;³ Ἦταν λοιπόν Μαιμακτη-
ριῶν.⁴ Εἰπῶθηκαν τότε πολλά καί γίνηκε ἐδῶ πολὺς
σάλος καί ἀποφασίσατε νά καθελκύσετε σαράντα
τριήρεις, νά τίς ἐπανδρώσετε μέ πολίτες κάτω τῶν
σαράντα πέντε ἐτῶν⁵ καί νά εἰσφέρετε καί ἐξήντα

τάλαντα. Ὑστερα ἀπό αὐτά πέρασε ἐκεῖνος ὁ χρόνος, ἀκολούθησε ὁ Ἑκατομβαιῶν, ὁ Μεταγειτινῶν, ὁ Βοηδρομιῶν.⁶ Καί μόνο τόν τελευταῖο τοῦτο μήνα, μετά τά μυστήρια,⁷ στείλατε τὸ Χαριδίημο⁸ μέ δέκα πλοῖα, ἄδεια ἀπό στρατό⁹ καί μέ πέντε ἀργυρά τάλαντα. Διότι εἶχε τότε ἔρθει ἢ εἶδηση πὼς ὁ Φίλιππος ἦταν ἄρρωστος ἢ πὼς πέθανε¹⁰ — καί τά δύο εἰπώθηκαν — καί νομίσατε πὼς ἦταν ἄσκοπο πιά νά στείσετε δυνάμεις· καί ἔτσι ἐγκαταλείψατε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τήν ἐκστρατεία.¹¹ Καί ὅμως ἀκριβῶς τότε ἦταν εὐκαιρία νά ἐπιχειρηθεῖ· διότι ἂν τότε πρόθυμα στέλνατε τή βοήθεια, ὅπως τήν εἶχατε ἀρχικά ἀποφασίσει, δέ θά σᾶς ἐνοχλοῦσε τώρα ὁ Φίλιππος, πού ἔτσι τότε σώθηκε.

Ἄλλά ὅσα ἐγιναν τότε, δέν ξεγίνονται. Τώρα ὅμως παρουσιάζεται ἡ εὐκαιρία ἐνός ἄλλου πολέμου καί σᾶς τά θύμισα ἐκεῖνα, γιά νά μήν πάθετε τά ἴδια. Πῶς λοιπόν θά ἐκμεταλλευτοῦμε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τήν περίσταση ; Ἄν δέ βοηθήσετε τοὺς Ὀλυνθίους μέ ὅσες δυνάμεις μπορεῖ νά διαθέσετε, θά φανεῖ πὼς πάντα χειρίζεστε τά στρατιωτικά ζητήματα πρὸς ὄφελος τοῦ Φιλίππου. Εἶχαμε τοὺς Ὀλυνθίους μέ κάποια ὑπολογίσιμη δύναμη καί τά πράγματα εἶχαν τήν ἀκόλουθη μορφή, οὔτε ὁ Φίλιππος τοὺς ἐμπιστευόταν, οὔτε αὐτοί τὸ Φίλιππο. Ἐμεῖς τότε συνομολογήσαμε εἰρήνην μέ τοὺς Ὀλυνθίους.¹² Αὐτό στάθηκε ἐμπόδιο στό Φίλιπ-

5

6

*Μιά
καινόρια
εὐκαιρία*

7

- πο καί τόν δυσκόλεψε· μία μεγάλη πόλη πού καιροφυλακτοῦσε νά τοῦ ἐπιτεθεῖ. συμφιλιωμένη μ' ἐμᾶς. Ἐμεῖς φρονούσαμε πώς μέ κάθε τρόπο ἔπρεπε νά σπρώξομε τούς ἀνθρώπους αὐτούς νά ἀνοίξουν πόλεμο ἀναμεταξύ τους. Καί νά! πού αὐτό πού ὅλοι τό κουβέντιαζαν, τώρα, κατά κάποιον
- 8 τρόπο, συντελέστηκε. Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τί σᾶς ὑπολείπεται νά κάνετε, παρά νά τούς βοηθήσετε πρόθυμα καί μέ πολλές δυνάμεις : Ἐγώ δέ βλέπω τίποτα ἄλλο. Ἐκτός τῆς κατασχύνῃς πού θά μᾶς βαρύνει, ἂν ὑπαναχωρούσαμε, δέν εἶναι μικρός, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὁ φόβος πού μέ κατέχει γιά ὅσα ὕστερα θά συμβοῦν, ὅταν οἱ διαθέσεις τῶν Θηβαίων εἶναι αὐτές πού εἶναι,¹³ καί οἱ Φωκεῖς ἔχουν ἐξαντλήσει τούς χρηματικούς των πόρους,¹⁴ καί δέν ὑπάρχει κανεῖς νά ἐμποδίσαι τό Φίλιππο, ἅμα συντρίψει τούς τωρινούς του ἀντιπάλους,¹⁵
- 9 νά στραφεῖ πρὸς τά ἐδῶ. Μά ἂν κανένας ἀπό σᾶς θέλει νά ἀναβάλει ὡς τότε τή λήψη τῶν ἀναγκαίων μέτρων, τότε εἶναι σάν νά θέλει νά δεῖ ἀπό κοντά τό κακό, ἐνῶ θά μπορούσε νά ἀκούσει πώς ἐπέργεται ἄλλοῦ καί νά θέλει νά ζητάει γι' αὐτόν βοηθούς, ἐνῶ τώρα μπορεῖ αὐτός νά βοηθήσει ἄλλους. Τό ὅτι τά πράγματα θά καταλήξουν ἐδῶ, ἂν ἀφήσομε τήν παρούσα εὐκαιρία νά χαθεῖ, ὅλοι σχεδόν τό ξέρομε.¹⁶

10
H
προϊπόθεση

Ἄλλά θά μοῦ πεῖ κάποιος : «Ὅτι πρέπει τώρα νά βοηθήσομε, ὅλοι τό γνωρίζομε· καί θά βοηθή-

σομε. Ἄλλά τό πῶς, αὐτό νά μᾶς πείς». Λοιπόν, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μήν ἀπορήσετε ἄν πῶ κάτι παράδοξο γιά τούς πολλούς. Καταστήσετε νομοθέτες. Ἄλλά στούς νομοθέτες¹⁷ μήν ὑποβάλετε κανένα νόμο — ἔχομε ἄρκετούς — ἀλλά νά προτείνετε τήν κατάργηση ἐκείνων πού μᾶς βλάπτουν σέ τούτη τήν περίσταση. Καί γιά νά μιλήσω καθαρά, ἐννοῶ τούς νόμους γιά τά θεωρικά¹⁸ καί μερικούς σχετικούς μέ τή στράτευση. Οἱ πρῶτοι χρήματα προορισμένα γιά τή μισθοδοσία τῶν στρατιωτῶν τά χορηγοῦν ὑπό μορφήν θεωρικῶν σέ αὐτούς πού μένουν στά σπίτια τους καί οἱ δεῦτεροι περιέχουν ἀπαλλαγές γιά τούς ἀνυπότακτους·¹⁹ καί ἔτσι καθιστοῦν ἀπρόθυμοι καί ὄσους θά ἤθελαν νά ἐκπληρώσουν τίς ὑποχρεώσεις των. Καί ὅταν αὐτά τά καταργήσετε καί καταστήσετε ἀκίνδυνο τό δρόμο σέ ἐκείνους πού θέλουν νά ποῦν ὅ,τι εἶναι τό πιό σωστό, τότε μόνο νά ἀναζητήσετε αὐτόν πού θά εἰσαγάγει πρόταση γι' αὐτό πού ὅλοι γνωρίζετε ὅτι σᾶς συμφέρει. Πρίν τά κάνετε αὐτά, μήν περιμένετε νά βρεθεῖ ἄνθρωπος νά θελήσει νά καταστραφεῖ ἀπό σᾶς, γιά νά σᾶς πεί ὅ,τι γιά σᾶς εἶναι τό ὠφελιμότερο.²⁰ Τέτοιον ἄνθρωπο δέν θά βρεῖτε· ἄλλωστε σέ τοῦτο μόνο καί αὐτός θά κατέληγε, νά πάθει ἀδίκως κακό, ἐπειδή ἀκριβῶς αὐτά ὑποστήριξε καί πρότεινε, χωρίς νά ὠφελήσει τήν κατάσταση· ἀντιθέτως θά καθιστοῦσε τοῦ λοιποῦ περισσότερο ἀπό τώρα ἐπίφοβο νά λές τό σωστό. Πρέπει νά

για νά γίνει
τό σωστό

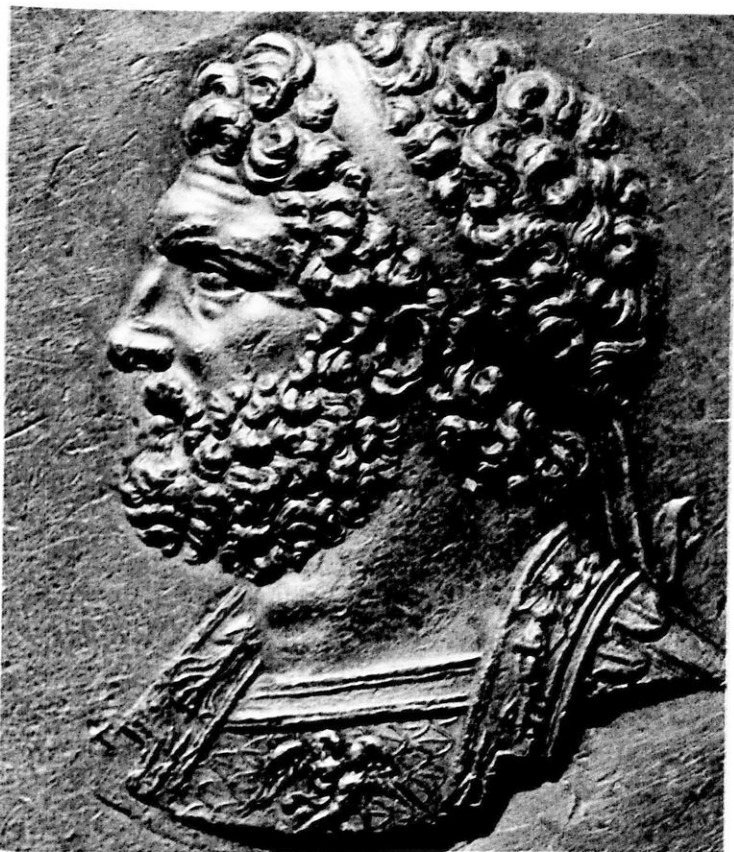
11

12

ἀξιώσετε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νά καταργήσουν αὐτούς τούς νόμους οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι πού τούς θέ-
13 σπισαν.²¹ Διότι δέν εἶναι δίκαιο αὐτοί πού τότε θέσπισαν αὐτούς τούς νόμους νά διατηροῦν τήν εὐνοιά σας, γιά πράξεις πού ἔβλαψαν ὅλην τήν πόλη· ἐνῶ τή δυσμένεια γιά πράξεις ἀπό τίς ὁποῖες ὅλοι θά ὠφεληθοῦμε, νά τή φορτώνονται ἐκεῖνοι πού προτείνουν ὅσα γιά σᾶς εἶναι τά ὀρθότερα. Προτοῦ τά τακτοποιήσετε αὐτά, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μήν ζητᾶτε νά βρεθεῖ ἕνας τόσο δυνατός ἀνάμεσά μας, ὥστε νά παραβεῖ αὐτούς τούς νόμους, χωρίς νά τιμωρηθεῖ, οὔτε καί ἕνας τόσο ἀνόητος, ὥστε νά ἐμπλακεῖ σέ μιάν ὀλοφάνερη περιπέτεια.

14 Καί ὕστερα, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καί αὐτό δέν πρέπει νά σᾶς διαφύγει, ὅτι καμιάν ἀξία δέν ἔχει ἕνα ψήφισμα, ἄν δέ συντρέξει καί ἡ ἀπόφασή σας πρόθυμα νά ἐκτελέσετε ὅ,τι ψηφίσατε. Διότι ἄν τά ψηφίσματα ἀρκοῦσε νά ὑπάρχουν, γιά νά σᾶς ἀναγκάσουν νά πράξετε ὅ,τι πρέπει, ἢ γιά νά ἐκτελέσουν τά ἴδια ὅσα γράφουν, οὔτε ἐσεῖς ψηφίζοντας πολλά, θά ἐπράττατε ἐλάχιστα, ἢ μάλλον τίποτε ἀπό ὅσα ὀρίζουν,²² οὔτε καί ὁ Φίλιππος ἐπί τόσον καιρό θά μᾶς ταπεινῶνε. Διότι πρό πολλοῦ ἤδη, δυνάμει αὐτῶν τῶν ψηφισμάτων, θά εἶχε 15 τιμωρηθεῖ. Δέν εἶναι ὅμως ἔτσι τά πράγματα. Διότι ἡ πράξη ἐνῶ κατά τή χρονική τάξη ἔρχεται ὕστερα ἀπό τούς λόγους καί τήν ψηφοφορία, κατά τή δύναμη ἔρχεται πρώτη καί εἶναι σπουδαιότερη. Πράξη

*Ἀνάγκη
ἔργων ὅσο
εἶναι καιρός.
Μόνη λύση
ἡ χρη-
σιμοποίηση
τῶν
θεωριῶν*

Χρυσό περίσπλιτο ρωμαϊζόν χρόονον μέ παράσταση κεφαλῆς τοῦ Φιλίππου Β' (Παρίσι, Ἐθν. Βιβλιοθήκη).

λοιπόν χρειαζόμαστε: τὰ ἄλλα τὰ ἔχομε. Ὑπάρχουν μεταξύ μας, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐκεῖνοι ποὺ μποροῦν νά ποῦν τὰ δέοντα, καὶ ἐσεῖς, ὅσα εἰπω-

- θοῦν, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλο λαό, ἔχετε τήν ἐξυπνάδα νά τά ἀντιληφθεῖτε· καί θά μπορούσατε καί τώρα ἀκόμη νά τά ἐκτελέσετε, ἂν ἐνεργούσατε σωστά. Ποιάν ἐποχή, ποιάν εὐκαιρία, ὦ ἄνδρες Ἰθηναῖοι, καλύτερη ἀπό αὐτήν περιμένετε ; Πότε θά κάνετε ὅ,τι πρέπει, ἂν ὄχι τώρα ; Δέν κατέχει κιόλας ὅλα τά ὄχυρά μας²³ ὁ ἄνθρωπος αὐτός ; Καί ἂν καταλάβει καί τήν Ὀλυνθο, δέν θά ὑποστοῦμε τίς χειρότερες ἀπό ὅλους ταπεινώσεις ; Δέν τόν πολεμοῦνε τώρα ἐκεῖνοι στούς ὁποίους ἔχομε ὑποσχεθεῖ, ὅτι προθύμως, ἂν πολεμήσουν, θά τούς βοηθήσομε ; Δέν εἶναι αὐτός ὁ ἐχθρός μας ; Δέν κατέχει μέρη δικά μας ; Δέν εἶναι βάρβαρος ;²⁴ Ὅ,τι κακό καί ἂν ποῦμε, δέν τοῦ ταιριάζει ; Ἀλλά, πρὸς θεῶν, ἀφοῦ τά πάντα θά τά ἔχομε ἀφήσει στήν τύχη τους, γιά νά μήν πῶ πώς θά ἔχομε καί συμβάλει στά κατορθώματά του, τότε θά γυρένομε τούς ὑπευθύνους ; Διότι ποτέ δέν θά ὁμολογήσομε πώς ὑπεύθυνοι εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι· γι' αὐτό εἶμαι βέβαιος. Ποτέ οἱ φυγάδες στούς κινδύνους τοῦ πολέμου δέν κατηγοροῦν τόν ἑαυτό τους· κατηγοροῦν τό στρατηγό καί ὄσους ἦταν γύρω τους, τούς πάντες. Ἡ ἥττα ὁμως προῆλθε ἀπό ὅλους, πού ὅπωςδῆποτε ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Διότι μποροῦσε, αὐτός πού κατηγορεῖ τούς ἄλλους, νά εἶχε σταθεῖ στή θέση του, καί ἂν αὐτό τό ἔκανε ὁ καθένας, θά νικούσανε. Καί τώρα ἂν κάποιος δέ λέει τά σωστά, ἄς σηκωθεῖ ἄλλος νά τά πεῖ χωρίς νά

κατηγορεῖ τόν πρῶτο. Λέει πάλι κανένας ἄλλος
τά πιό σωστά ; Μέ τό καλό, αὐτά νά πράξετε.
Μά δέν εἶναι εὐχάριστα ; Δέ φταίει σέ αὐτό ὁ
ὀμιλητής· ἐκτός ἄν χρέος του ἦταν νά διατυπώνει
εὐχές καί παρέλειψε νά τό κάνει.²⁵ Ἄλλά, ὦ ἄνδρες
Ἀθηναῖοι, οἱ εὐχές εἶναι εὐκολες, σέ λίγα λόγια
μπορεῖ νά συνοψίσεις ὅλες τίς ἐπιθυμίες σας. Τό νά
πάρετε ὁμως μιάν ἀπόφαση, ὅταν συζητεῖται ἡ
πολιτική κατάσταση, τό πράγμα δέν εἶναι τόσο
εὐκολο· διότι πρέπει νά προτιμήσετε τά σωστά
ἀπό τά εὐχάριστα, ὅταν δέν μπορείτε νά πετύ-
χετε καί τά δύο μαζί. Μά θά μοῦ πεῖτε : ἄν κάποιος
ἔχει τρόπο καί τά θεωρικά νά μή θίξει καί γιά τά
στρατιωτικά νά βρεῖ ἄλλους πόρους, δέ θά εἶναι
αὐτός ὁ πιό καλός ; Καί βέβαια θά εἶναι, ἄν τέ-
τοιος ὑπάρχει, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι. Ἄλλά ἀμφι-
βάλλω ἄν ποτέ ὑπῆρξε ἢ θά ὑπάρξει ἄνθρωπος,
πού ἀφοῦ ξοδέψει αὐτά πού ἔχει ἐκεῖ πού δέν πρέ-
πει, ἀπό αὐτά πού δέν ἔχει, θά βρεῖ τρόπο νά ἀντλή-
σει ὅσα πρέπει νά ξοδευτοῦν. Θαρρῶ πώς τούς
τέτοιους διαλογισμούς κατά πολύ τούς ἐμπνέει ἡ
ἐπιθυμία τοῦ καθενός, διότι τίποτε δέν εἶναι πιό
εὐκολο ἀπό τό νά αὐταπατάσαι. Καθένας νομίζει
πώς ὅλα εἶναι ὅπως τά θέλει. Ἄλλά πολλές φορές
δέν εἶναι ἔτσι τά πράγματα. Ἀντιμετωπίστε λοιπόν
τά πράγματα, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅπως στά πρᾶγ-
ματα ἀρμόζει, καί θά μπορέσετε νά ἐκστρατεύσετε
καί νά πληρωθεῖτε τό μισθό σας. Δέν ταιριάζει

19

20

σέ φρόνιμους καί σέ γενναίους ἄνδρες, ἀπό ἔλλειψη χρημάτων παραμελώντας τίς πολεμικές των ἐπιχειρήσεις, νά ἀνέχονται μέ εὐκολία τέτοιες ταπεινώσεις, ²⁶ οὔτε καί ἀπό τή μιὰ νά ἀρπάζουν τά ὅπλα καί νά ἐπιτίθενται κατά τῶν Κορινθίων καί τῶν Μεγαρέων ²⁷ καί ἀπό τήν ἄλλη νά ἀφήνουν τό Φίλιππο νά ἐξανδραποδίζει ἐλληνικές πόλεις, διότι δέν ὑπάρχουν διαθέσιμα χρήματα γιά τά ἐφόδια τοῦ στρατοῦ.

21
*Τό πα-
ράδειγμα
καί τό ἦθος
τῶν παλαιῶν
καί τῶν
ρωμαίων
Ἀθηναίων*

Καί ἂν προτίμησα νά διατυπώσω μιὰ διαφορετική γνώμη, δέν τό ἔκανα γιά νά ἐνοχλήσω μερικούς ἀπό σᾶς. Δέν εἶμαι οὔτε τόσο ἄμυαλος, οὔτε τόσο κακορίζικος, ὥστε νά θέλω νά γίνω μισητός, ὅταν νομίζω πῶς δέν μπορῶ νά ὠφελήσω. Θαρρῶ ὅμως πῶς ὁ ἄξιος πολίτης πρέπει νά προτιμᾷ νά λέει ἐκεῖνα πού σώζουν τήν πολιτεία, παρά ἐκεῖνα πού σᾶς εὐχαριστοῦνε. Καί ἄκουσα νά λένε, ὅπως θά τό ἀκούσατε καί σεῖς, γιά τοὺς προγόνους μας, αὐτούς τοὺς ὁποίους ὅλοι οἱ ρήτορες ἐπαινοῦν, ἀλλά διόλου δέ μιμοῦνται, πῶς, σύμφωνα μέ τούτη τήν παράδοση καί μέ αὐτό τόν τρόπο, διαχειρίζονταν τά πολιτικά θέματα, ὁ ξακουστός Ἀριστείδης, ὁ Νικίας, ὁ συνονόματός μου Δημοσθένης ²⁸

22 καί ὁ Περικλῆς. ²⁹ Ἀφότου ὅμως ἐμφανίστηκαν οἱ ρήτορες πού σᾶς ρωτᾶνε : « Τί ἐπιθυμεῖτε ; Τί πρόταση θέλετε νά κάνω ; Πῶς θά σᾶς εὐχαριστήσω ; », ἀπό τότε, γιά μιὰ στιγμιαία ἱκανοποίηση, ἀπεμπολήσατε τά συμφέροντα τῆς πόλεως καί ἔτσι συμβαί-

νουν αὐτά πού ξέρετε. Καί αὐτοί μέν καλά κάνουν
τή δουλειά τους. Ἐσεῖς ὅμως εἶστε τοῦ λυπημοῦ. 23
Ἄλλά, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, σκεφτεῖτε ποιά θά
μποροῦσε ν' ἀναφέρει κανεῖς ὡς βασικά χαρακτη-
ριστικά τῶν ἔργων τῶν προγόνων σας καί τῶν δικῶν
σας. Μέ λίγα λόγια θά σᾶς ἀναφέρω γεγονότα,
πού σᾶς εἶναι γνώριμα. Διότι δέν εἶναι ἀνάγκη,
ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, γιά νά εὐτυχήσετε, ἀπό ξένους
τόπους νά πάρετε παραδείγματα, μπορεῖτε νά τά
πάρετε ἀπό τό δικό σας. Λοιπόν ἐκεῖνοι τοὺς ὁ- 24
ποίους οἱ ρήτορες δέν κολάκευαν, καί δέν τοὺς
χαρίζονταν, ὅπως τώρα αὐτοί, ἐπί σαρανταπέντε
χρόνους³⁰ στάθηκαν ἄρχοντες τῶν Ἑλλήνων, μέ
τῶν ἰδίων τῶν Ἑλλήνων τή θέληση, καί μάζεψαν
περισσότερα ἀπό δέκα χιλιάδες τάλαντα³¹ στήν
Ἀκρόπολη,³² ὁ δέ βασιλεύς τῶν Μακεδόνων ἦταν
ὑποταγμένος τότε σέ αὐτούς,³³ καθὼς ἀρμόζει νά
εἶναι ὑποταγμένος ὁ βάρβαρος στοὺς Ἕλληνας.³⁴
Στρατευμένοι οἱ ἴδιοι³⁵ πολλά καί λαμπρά τρόπαια³⁶
στήσανε, πολεμώντας κατά ξηράν καί κατά θάλασ-
σαν· καί εἶναι οἱ μόνοι ἄνθρωποι πού γιά τά ἔργα
τους ἄφησαν πίσω τους μιά δόξα μεγαλύτερη ἀπό 25
τό φθόνο.³⁷ Τέτοιοι στάθηκαν οἱ πρόγονοί μας
μέσα στόν ἑλληνικό κόσμο. Κοιτάξτε τώρα μέσα
· στήν πόλη πῶς διαμορφώσανε τή δημόσια καί τήν
ιδιωτική τους ζωή. Δημόσια μέν ἀνεγείρανε τόσα
καί τέτοια οἰκοδομήματα, καί περίλαμπρους ναούς,
τέτοια σέ αὐτούς τοποθετήσανε ἀναθήματα, ὥστε

- 26 κανέννας μεταγενέστερος δέν μπόρεσε νά τούς ξεπεράσει. Στόν ιδιωτικό τους ὄμως βίο ἦταν τόσο μετρημένοι, τόσο πιστοί στό ἦθος τοῦ πολιτεύματος, ὥστε ὅποιοι ἀπό σᾶς ξέρετε ποιά ἦταν τά σπίτια τοῦ Ἀριστείδη καί τοῦ Μιλτιάδη καί τῶν τότε ἐπιφανῶν, θά παρατηρήσατε πώς δέν ἦταν μεγαλοπρεπέστερα ἀπό τά σπίτια τοῦ γείτονά τους. Διότι δέν ἀσχολοῦνταν μέ τά δημόσια πράγματα γιά νά πλουτίσουν οἱ ἴδιοι, ἀλλά διότι ὁ καθένας τους πίστευε πώς εἶχε χρέος νά αὐξήσει τόν δημόσιο πλοῦτο. Ἐντιμοί ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων, εὐσεβεῖς ἀπέναντι τῶν θεῶν, διαποτισμένοι ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἰσότητος ὅταν διοικοῦσαν, εἶναι φυσικό πού
- 27 φτάσανε σέ μιά τόσο μεγάλη εὐδαιμονία. Καί τότε μέν τέτοια ἦταν τά πολιτικά ἤθη τῶν προγόνων μας, ὅταν εἶχαν ἐπικεφαλῆς τῶν αὐτοῦς πού σᾶς ἀνέφερα. Τώρα ὅμως μέ αὐτούς τούς «χρηστούς» ἀνθρώπους ποιά εἶναι ἡ κατάσταση ; Ἴσως ἴδια μέ τῶν προγόνων μας ἢ μιά παρόμοια : Αὐτοί πού . . . ἀλλά προτιμῶ νά μὴν πῶ ἄλλα, ἂν καί θά εἶχα πολλά νά πῶ. Βλέπετε ὅμως ὅλοι, πώς τώρα πού γύρω μας ὑπάρχει ἐρημία καί οἱ Λακεδαιμόνιοι καταστράφηκαν, καί οἱ Θηβαῖοι ἔχουν πολλές δυσκολίες³⁸ καί ἀπό τούς ἄλλους κανέννας δέν εἶναι ἄξιος νά διεκδικήσει ἀπέναντί μας τά πρωτεῖα, ἐνῶ θά μᾶς ἦταν δυνατό καί τά δικά μας νά κατέχομε μέ ἀσφάλεια καί τά δίκαια τῶν ἄλλων νά προστατεύσομε, στερηθήκαμε καί δικά μας ἐδά-

φη. ³⁹ Σέ ἄχρηστες δαπάνες ξοδέψαμε χίλια πεντα- 28
 κόσια τάλαντα, καί τούς συμμάχους πού εἶχαμε
 ἀποκτήσει τήν ὥρα τοῦ πολέμου, ⁴⁰ αὐτοί ⁴¹ φρόν-
 τισαν νά τούς χάσομε, τώρα πού εἶναι εἰρήνη καί
 ἔχομε καί γυμνάσει ⁴² ἐναντίον μας ἕναν τόσο μεγά-
 λον ἐχθρό. Ἡ ἄς ἀνέβει ἕνας σέ αὐτό τό βῆμα καί
 ἄς μοῦ πεῖ πώς ὄχι ἀπό μᾶς, ἀλλά ἀπό ἄλλη αἰτία 29
 ἔγινε ὁ Φίλιππος δυνατός; «Μά, φίλε μου», θά
 μοῦ ποῦν, «ἄν τά ἐξωτερικά πᾶν ἄσχημα, τά ἐσωτε-
 ρικά ὅμως τῆς πόλεως πᾶνε καλύτερα». Τί λοιπόν
 νά ἀναφέρομε γι' αὐτά; Τίς ἐπάλλξεις πού σοβαν-
 τίσαμε, τούς δρόμους πού ἐπισκευάσαμε, τίς βρύ-
 σες καί κάτι τέτοιες φλυαρίες. ⁴³ Στρέψτε τά βλέμ-
 ματά σας πρὸς τούς πολιτικούς πού τά ἔφτιαξαν
 αὐτά: ἀπ' αὐτούς ἄλλοι ἀπό φτωχοί ἔγιναν πλούσιοι,
 ἄλλοι ἀπό ἄσημοι σημαίνοντες: μερικοί κατασκευά-
 σανε τίς κατοικίες των μεγαλοπρεπέστερες ἀπό τά
 δημόσια κτίρια, καί ὅσο ὁ πλοῦτος τῆς πόλεως
 γινότανε λιγότερος, τόσο αὔξαινε ὁ δικός των. ⁴⁴

Ποιά εἶναι ἡ αἰτία ὄλων αὐτῶν; Γιατί ἄλλοτε 30
 πῆγαιναν ὅλα καλά καί τώρα πᾶν ὅλα στραβά;
 Διότι πρωτίστως ὁ δῆμος, ἔχοντας τό θάρρος νά
 παίρνει τά ὄπλα, αὐτός ἤλεγχε τούς πολιτικούς:
 σέ αὐτόν ἀνῆκε ὀλόκληρος ὁ δημόσιος πλοῦτος
 καί τοῦ καθενός τοῦ ἄρεξε ἀπό τό δῆμο νά δέχεται
 μιά τιμή, ἕνα ἀξίωμα, ἕνα ὅποιο ἀγαθό. Τώρα 31
 ἀντιθέτως κύριοι τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐξουσίας εἶναι
 οἱ πολιτευόμενοι: ὅλα μέσῳ αὐτῶν κατορθώνονται·

σεῖς μὲν, ὁ δῆμος, ἀπογυμνωμένοι ἀπὸ τῆ δύναμῆ
 σας, χωρὶς χρήματα, χωρὶς συμμάχους καταντή-
 σατε ὑπηρετές, ἄνθρωποι τῆς προσκολληήσεως, εὖ-
 χαριστημένοι ἂν αὐτοὶ σᾶς χορηγήσουν τὰ θεω-
 ρικά ἢ σᾶς ὀργανώσουν τὰ Βοηδρόμια.⁴⁵ καὶ τό-
 πιό ἐξωφρενικό, τοὺς χρωστᾶτε καὶ χάρη ἂν σᾶς
 δώσουν αὐτὰ πού σᾶς ἀνήκουν. Αὐτοὶ δέ ἀφοῦ
 σᾶς μαντρώσανε στήν ἴδια σας τὴν πόλη, σᾶς σέρ-
 νουν μέ τὰ τέτοια καὶ σᾶς τιθασσεύουν ἔτσι πού
 32 νά εἶστε τοῦ χεριοῦ των. Πιστεύω πὼς οὐδέποτε
 μπορεῖ νά ἀποκτήσουν ὑψηλό καὶ γενναῖο φρόνημα
 αὐτοὶ πού κάνουν μόνο ταπεινές καὶ φαῦλες πράξεις.
 Κατὰ τὴ συμπεριφορά τῶν ἀνθρώπων εἶναι, κατ'
 ἀνάγκην, καὶ τό φρόνημά τους. Μά τὴ Δήμητρα,
 δέ θά ἀπορήσω ἂν ὑποστῶ ἀπὸ σᾶς ζημιὰ μεγαλύ-
 τερη γι' αὐτὰ πού εἶπα ἀπὸ ἐκείνη πού θά ὑποστοῦν
 αὐτοὶ, γιὰ τὰ κακά πού διαπράξανε. Δέ σᾶς ἀρέσει
 ἢ παρρησία σέ ὅλα τὰ θέματα. Ἐγὼ τουλάχιστον
 ἐκπλήσσομαι πού μέ ἀφήσατε νά πῶ καὶ αὐτὰ πού
 ὡς τώρα εἶπα.⁴⁶

33

Ἄν λοιπόν, ἔστω καὶ τώρα, ἀπαλλαγεῖτε ἀπὸ
 αὐτές τίς συνήθειες καὶ ἀποφασίσετε νά στρατευ-
 τεῖτε καὶ νά ἐνεργήσετε, ὅπως ἀρμόζει σέ Ἄθη-
 ναίους, ἂν τὰ χρήματα πού ἔχετε ἐδῶ στὸν τόπο,
 τὰ χρησιμοποιήσετε γιὰ νά ἀποκτήσετε ἀγαθὰ πού
 βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα, τότε ἴσως, μπορεῖ,
 ἴσως, ὦ ἄνδρες Ἄθηναῖοι, νά ἀποκτήσετε ἓνα ἀγα-
 θό μεγάλο καὶ ἀπολύτως ἀσφαλές, καὶ νά γλιτώσε-

*Ἐπίλογος—
 Ἐκκλήσις
 στοῦς
 Ἀθηναίους
 γὰ
 ἐφαρμοσθῆναι
 δημοσίου
 νέες λύσεις*

τε από τις μικροπαροχές, σάν έκείνες τις διαιτητικές τροφές, πού δίνουν οί γιατροί στους άρρώστους, τροφές πού ούτε δύναμη δίνουν ούτε σέ αφήνουν νά πεθάνεις. Διότι αυτά πού σ'ας μοιράζουν τώρα, ούτε τέτοια είναι, ώστε νά έχετε μιά μόνιμη ώφέλεια, ούτε σ'ας αφήνουν νά άπελπιστείτε, ώστε νά αντιδράσετε. Άπλως έπαυξάνουν τοϋ καθενός τή ραθυμία. Θά μοϋ πείτε: «Ώστε 34 έσύ προτείνεις μισθοδοσία :»⁴⁷ Ναι· και συγχρόνως τήν όργάνωση όλων, ω άνδρες Άθηναίοι, ώστε ό καθένας, λαμβάνοντας από τό δημόσιο ταμείο τήν αναλογία του, νά τοποθετηθεί εκεί πού ή πόλις τόν χρειάζεται. Μπορεί νά έχομε ειρήνη· τότε θά είναι ό καθένας σέ καλύτερη κατάσταση· θά μένει σπίτι του και δέ θά βρίσκεται στην ανάγκη νά άσχολείται μέ βάνουσα έργα. Άν πάλι συμβοϋν γεγονότα, όπως τά τωρινά, τότε σάν στρατιώτης, από τά ίδια αυτά κοινά χρήματα θά πάρει ό καθένας τό μισθό του· έτσι είναι δίκαιο νά υπηρετήσει τήν πατρίδα. Άν είναι κανένας υπερήλικος, όσα αυτός τώρα παίρνει άδικαιολόγητα, χωρίς νά ώφελεί, τότε θά τά πάρει ως μισθό, κανονικά και έξ ίσου μέ όλους τους άλλους, αναλαμβάνοντας 35 έφορευτικά και διοικητικά καθήκοντα. Μέ λίγα λόγια, χωρίς νά αφαιρέσω τίποτε, χωρίς νά προσθέσω παρά μόνο λίγα, παραμερίζοντας τήν άταξία, ξαναφέρνω μιά τάξη στην πόλη, μιά τάξη γενική πού θά διέπει τις παροχές, τή στράτευση, τήν ά-

σκηση τῆς δικαστικῆς λειτουργίας, καί γενικά τά καθήκοντα πού καθέννας ἐκτελεῖ, ἀναλόγως μέ τήν ἡλικία του καί ἀναλόγως μέ τίς ἀνάγκες πού παρουσιάζονται. Ἐγώ δέ σᾶς πρότεινα ποτέ νά διανείμετε σέ αὐτούς πού δέν ἐργάζονται τά χρήματα πού ἀνήκουν σέ αὐτούς πού ἐργάζονται. Δέ σᾶς πρότεινα ποτέ νά μένετε ἀδρανεῖς καί ἀνεργοί καί διστακτικοί καί νά κοιτάζετε νά πληροφορηθεῖτε, ἂν οἱ μισθοφόροι τοῦ δείνα στρατηγοῦ νικήσανε. Διότι 36 τώρα αὐτά συμβαίνουν. Δέ μέμφομαι βέβαια ὅποιον κάνει γιά σᾶς κάτι ἀπό ὅσα πρέπει νά γίνουν, ⁴⁸ ἀλλά ἔχω τήν ἀξίωση καί ἐσεῖς νά κάνετε γιά τόν ἑαυτό σας, αὐτά γιά τά ὅποια τιμᾶτε ἄλλους· καί νά μὴν τούς παραχωρεῖτε τήν τιμητική θέση πού δίνει ἡ ἀρετή καί σᾶς τήν κληροδότησαν οἱ πρόγονοί σας, ἀφοῦ τήν ἀποκτήσανε μέ πολλούς καί ὠραίους ἀγῶνες.

Εἶπα σχεδόν ὅλα ὅσα ἐνόμιζα πῶς ἐσύμφερε νά πῶ. Ἐσεῖς ἄς ἀποφασίσετε, ὅ,τι θά ἀποδειχθεῖ ὠφέλιμο στήν πόλη καί σέ ὅλους σας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Δημοσθένης εἶχε ζήσει τὴν ἄνοδο καὶ τὴν παρακμὴ τῆς δευτέρας Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας (βλ. Ὑπέρ τῆς ἔλευθειας τῶν Ροδίων, εἰσαγωγή).

2. Ἡ παρ. 3 ἔχει τὴ θέση ἑνὸς δευτέρου προοιμίου. Ἀφοῦ προηγουμένως (παρ. 1 - 2) ὁ ρήτορας ἀνέφερε πῶς πρέπει κατὰ τὴ γνώμη του νὰ τεθεῖ τὸ ζήτημα, προετοιμάζει τώρα (παρ. 3) τοὺς ἀκροατὲς του νὰ ἀκούσουν σέ λίγο κάτι πού θά τοὺς εἶναι ἐξαιρετικά δυσάρεστο : νὰ διαθέσουν τὰ θεωρικά (βλ. σημ. 18) γιὰ τίς ἀνάγκες τοῦ πολέμου.

3. Ἡραῖον Τεῖχος· τὴν πόλη αὐτὴ τοποθετοῦν κατὰ προσέγγιση στὴν ἀκτὴ τῆς Προποντίδας κοντὰ στὴν Πέρινθο. Ἐναντίον τῆς εἶχε ἐκστρατεύσει ὁ Φίλιππος τὸ 352 π.Χ. Ἀπὸ τότε ὡς τὴν ἐποχὴ πού μιλάει ὁ Δημοσθένης εἶχαν περάσει τρία χρόνια, πού ἀντιστοιχοῦσαν μέ τὴ θητεία (ὄχι ὀλοκληρωμένη) τεσσάρων ἐπωνύμων ἀρχόντων.

4. Μαιμακτηριῶν· ὁ πέμπτος μῆνας τοῦ ἀττικοῦ ἔτους· ἀντιστοιχεῖ περίπου μέ τὸ Νοέμβριο.

5. Οἱ Ἀθηναῖοι πολῖτες μπορούσαν νὰ στρατευθοῦν ἀπὸ τὸ δέκατο ὄγδοο ὡς τὸ ἐξηκοστὸ ἔτος. Τὴν ἐποχὴ ὡστόσο αὐτὴ οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν συχνὰ μισθοφόρους, πράγμα πού ὁ Δημοσθένης κατέκρινε. Τό νὰ ἐπανδρώσουν πλοῖα μέ πολῖτες Ἀθηναίους, ὅπως ἐγίνε ἐδῶ, σήμαινε κάτι τὸ ἐξαιρετικό.

6. Ἐκατομβαιῶν, Μεταγεινιῶν, Βοηδρομιῶν· οἱ τρεῖς πρῶτοι μῆνες τοῦ ἀττικοῦ ἔτους. Ἀντιστοιχοῦν κατὰ προσέγγιση

μέ τους Ιούλιο, Αύγουστο και Σεπτέμβριο (του 351 π.Χ.).

7. Δηλαδή τά Έλευσίνια μυστήρια (τά μεγάλα) πού τήν εποχή αὐτή τά τελοῦσαν κάθε χρόνο ἀπό τίς 15 ἕως τίς 25 ἢ 26 τοῦ Βοηδρομιῶνος. Πέρασαν ἔντεκα μῆνες, ὥσπου νά στείλουν οἱ Ἀθηναῖοι τή βοήθεια.

8. *Χαρίδημος*· ἀρχηγός μισθοφόρων ἀπό τήν Εὐβοία. Ὑπηρέτησε γιά πολλά χρόνια τούς Ἀθηναίους, πού ἐκτιμοῦσαν τίς ἱκανότητές του καί τόν ἔκαναν Ἀθηναῖο πολίτη.

9. Ἐνῶ δηλαδή εἶχαν ἀποφασίσει νά στείλουν σαράντα πλοῖα ἐπανδρωμένα μέ Ἀθηναίους πολίτες, ἔστειλαν δέκα μέ μισθοφόρους (πού κι αὐτούς ἔπρεπε νά φροντίσει νά βρεῖ ὁ Χαρίδημος).

10. Ἡ πληροφορία πώς ὁ Φίλιππος ἦταν ἄρρωστος ἦταν σωστή.

11. Δέν ἀνακάλεσαν τό Χαρίδημο, ἀλλά οὔτε καί τόν ἐνίσχυσαν.

12. Τό 352 π.Χ. (Βλ. εἰσαγωγή στόν Γ΄ Ὀλυνθιακό).

13. Δηλαδή ἐχθρικές, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι μετά τή μάχη τῶν Λεύκτρων (371 π.Χ.) ὑποστήριζαν τούς Λακεδαιμονίους καί κατόπιν πάλι τούς ἐχθρούς τῶν Θηβαίων, τούς Φωκεῖς.

14. Τό θησαυρό τῶν Δελφῶν ἀπό τόν ὁποῖο πλήρωναν τό μισθοφορικῶ τους στρατό.

15. Δηλαδή τούς Ὀλυνθίους.

16. Ἡ πολιτική τοῦ Δημοσθένη εἶναι νά κρατήσῃ ὅσο τό

δυνατόν μακρύτερα από την Ἀττική τόν πόλεμο. Ἄν κατόρθω-
νε ὁ Φίλιππος νά ἔχει ἐλεύθερα τά χέρια του στή Χαλκιδική,
ἢ κάθοδος του πρὸς τήν Ἀττική θά διευκολυνόταν. Ἐνας
ἐνδιάμεσος σοβαρός φραγμός δέν ὑπῆρχε. Τούς Θεσσαλοὺς
τούς θεωρεῖ παραδομένους μετά τό 352 στοὺς Μακεδόνες, οἱ
Φωκεῖς ἦταν ἐξουθενωμένοι καί οἱ Θηβαῖοι ἦταν περισσότερο
ἀπό ὑποπτοι. Ὁ δρόμος πρὸς τήν Ἀττική ἦταν ἀνοικτός. Ὁ
Φίλιππος, πῶ πανούργος, δέν ἀκολούθησε τήν τακτική πού
φοβόταν ὁ Δημοσθένης. Προτίμησε τήν πολιτική τῆς βραχυ-
κύκλωσης καί τῆς ἀπομόνωσης τῶν Ἀθηνῶν.

17. Νομοθέτες: συχνά ἡ Ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀποφάσιζε
νά γίνουν νομοθετικές ἀλλαγές, πράγμα πού μπορούσε νά προ-
τείνει ὅποιοσδήποτε πολίτης. Οἱ προτάσεις παραπέμπονταν
σ' ἓνα σῶμα ἀπό 501 ἢ 1001 νομοθέτες, πού ἐκλέγονταν ἀνά-
μεσα ἀπό τούς δικαστές τῆς Ἡλιαίας. Ἡ διαδικασία ἔμοιαζε
μέ δικαστήριο καί τήν ἀπόφαση γιά τόν καινούριο νόμο ἔ-
παιρναν μέ ψηφοφορία.

Ἡ πρόταση τοῦ Δημοσθένη διατυπώνεται ἀπροσδόκητα
στό σημεῖο αὐτό τοῦ λόγου καί πετυχαίνει νά προκαλέσει
τήν ἐκπληξη καί τήν ἀπορία.

18. Θεωρικά, ἦταν τό χρηματικό ποσό πού τό δημόσιο τα-
μεῖο χορηγοῦσε στοὺς φτωχοὺς πολίτες γιά νά πληρώνουν τό
καθορισμένο εἰσιτήριο γιά τίς θεατρικές παραστάσεις καί γιά
νά παρακολουθοῦν τίς δημόσιες γιορτές. Καθιερώθηκε, ὅπως
πιστεύεται, στά χρόνια τοῦ Περικλῆ γιά τίς θεατρικές παραστά-
σεις, μέ τόν καιρό ὅμως ἐπεκτάθηκε καί σέ ἄλλους ἑορτασμούς
καί γενικά πῆρε τή μορφή βοηθήματος πρὸς τούς πολίτες.
Στίς δύσκολες στιγμές γιά τήν Ἀθήνα εἶχε καταργηθεῖ, τό
ἐπανεφέραν ὅμως ἀργότερα καί μάλιστα αὐξῆσαν τό ποσό
ἀπό δύο ὀβολοὺς σέ μία δραχμὴ (τό 395 π.Χ.).

Στά μέσα τοῦ 4ου αἰῶνα ὁ Εὐβουλος, πού ἦταν γιά πολλὰ
χρόνια ἐπικεφαλῆς τῆς πολιτείας, μέ διάταξη πού εἰσηγήθηκε

φρόντισε νά διοχετεύσει στό ταμείο τῶν θεωρικῶν τά πιό πολλὰ ἀπό τά περισσεύματα τῶν ἄλλων ταμείων, μέ σκοπό νά διανέμονται τά χρήματα στό λαό. Ἔτσι τό ποσό τῶν θεωρικῶν ἀνέβηκε καί ἔγινε πολύ σημαντικό γιά τήν πολιτεία. Συγχρόνως, ἐνῶ συχνά προηγουμένως σέ περίπτωση πολέμου γινόταν μεταφορά τοῦ *θεωρικοῦ* στό *στρατιωτικόν*, ὁ Εὐβουλος πρότεινε νόμο πού ἀπαγόρευε τή διάθεση τῶν θεωρικῶν γιά τίς πολεμικές ἀνάγκες, ἀκολουθῶς μάλιστα χαρακτηρίζε καί κάθε μελλοντική πρόταση γιά ἀλλαγὴ τοῦ νόμου παράνομη καί πρόβλεπε γιά τέτοια περίπτωση βαρύτερη ποινή. Μέ τά μέτρα αὐτά ὁ Εὐβουλος κρατοῦσε τό λαό μέ τό μέρος του καί ἐξασφάλιζε τή συνέχιση τῆς φιλειρηνικῆς πολιτικῆς του.

Ὁ Δημοσθένης λοιπόν δίσταζε νά προτείνει τήν κατάργηση τοῦ ἀπαγορευτικοῦ νόμου καί τή διάθεση τῶν θεωρικῶν στό στρατό γιά δύο λόγους : Κινδύνευε ἀπό τό ἕνα μέρος νά προκαλέσει τήν ὀργή τῶν φτωχότερων πολιτῶν ἐναντίον του καί ἀπό τό ἄλλο νά τόν καταγγείλουν ὅτι ὑποβάλλει πρόταση πού ὁ νόμος τήν ἀπαγορεύει (*γραφὴ παρανόμων*). Μολαταῦτα τῆ γνώμη του, πού συγκαλυμμένα εἶχε διατυπώσει ἤδη καί στόν Α' Ὀλυμπιακό λόγο του, τήν ἐκφράζει ἐδῶ τολμηρὰ καί ἀπερίφραστα.

Ὅπωςδὴποτε οἱ προτάσεις του δέν ἔγιναν δεκτές στήν περίσταση αὐτή καί μόνο ἀφοῦ μεσολάβησαν καί ἄλλα ἀποφασιστικά γεγονότα, τό 339 π.Χ., λίγο πρὶν ἀπό τή μάχη τῆς Χαιρώνειας, ὁ νόμος καταργήθηκε. Ὁ Δημοσθένης πέτυχε τό σκοπό του, ἦταν ὅμως ἀργά.

19. Ὑπῆρχαν κατηγορίες πολιτῶν πού σύμφωνα μέ τό νόμο μπορούσαν νά ἐξαιρεθοῦν ἀπό τή στράτευση. (Ὑπάρχει μαρτυρία ὅτι τέτοιες κατηγορίες ἦταν οἱ ἔμποροι, οἱ τελῶνες καί οἱ χορευτές τραγωδιῶν). Ἐδῶ ὡστόσο ὁ Δημοσθένης ἐννοεῖ διάφορες εὐκολίες τοῦ νόμου πού χρησιμοποιοῦσαν πολλοὶ ὑπόχρεοι γιά στράτευση καί κατόρθωναν νά στέλνουν στή

θέση τους άλλων (δοῦλο ἢ μισθοφόρο).

20. Θέλει νά τονίσει πόσο ὁ νόμος γιά τὰ θεωρικά στεκόταν ἐμπόδιο στό καλό τῆς πόλεως.

21. Ἀναφέρεται στόν Εὐβουλο (βλ. πιό πάνω σημ. 18). Ὁ Δημοσθένης δέν ἀναφέρει ὀνομαστικά τούς ἀντιπάλους του στούς συμβουλευτικούς του λόγους, πράγμα πού βλέπομε καί στόν *Ἰπέρο τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων*. Σκοπός του εἶναι νά χτυπήσει τήν πολιτική τῶν ἀντιπάλων του καί ὄχι νά ἐπιτεθεῖ σέ πρόσωπα.

22. Σκληρός σαρκασμός γιά τήν ἀδράνεια τῶν Ἀθηναίων (πρβλ. *Ἰπέρο τῶν Ροδίων* παρ. 1).

23. Σημαντικές κτήσεις ἢ συμμαχικές πόλεις τῶν Ἀθηναίων πού εἶχε ἤδη (πρίν ἀπό τό 350 π.Χ.) καταλάβει ὁ Φίλιππος ἦταν : Στή Μακεδονία ἢ Ἀμφίπολη, ἢ Πύδνα, ἢ Ποτίδαια, ἢ Μεθώνη, στή Θράκη τὰ Ἀβδηρα καί ἡ Μαρώνεια, στή Θεσσαλία οἱ Φερές καί οἱ Παγασές.

24. Οἱ καθιερωμένοι θεσμοί καί τὰ κληρονομημένα ἔθιμα τῶν Μακεδόνων παρουσίαζαν κάποιες διαφορές ἀπό τούς ἀντίστοιχους θεσμούς καί τὰ ἔθιμα τῶν νοτιότερων Ἑλλήνων. Αὐτό ξένιζε τούς ὑπόλοιπους Ἕλληνες καί τούς ἔκανε νά ἀποκαλοῦν ἄστοχα τούς Μακεδόνες «βαρβάρους». Καί ὅμως οἱ Μακεδόνες εἶχαν ἔντονη ἑλληνική συνείδηση καί οἱ βασιλεῖς τους πίστευαν ὅτι κατάγονται ἀπό τούς Ἡρακλείδες τοῦ Ἄργους καί καμάρωσαν γι' αὐτό.

25. Εἰρωνεῖα γιά τούς Ἀθηναίους πού ἔλπιζαν ὅτι οἱ ἐπιθυμίες τους μποροῦν νά ἐκπληρωθοῦν μέ εὐχές τῶν ρητόρων στούς θεούς.

26. Βλ. σημ. 23.

27. Δέν εἶναι σαφές ἐδῶ ποιές ἀπό τίς κατά καιρούς ἐκστρατείες τῶν Ἀθηναίων κατά τῶν δύο πόλεων ἔννοεῖ ὁ ρήτορας.

28. *Δημοσθένης* ἀπό τούς ἰκανότερους Ἀθηναίους στρατη-

γούς πού ἔδρασαν κατά τή διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Νίκησε τοὺς Σπαρτιάτες στή Σφακτηρία καί σέ ἄλλες συγκρούσεις. Στήν ἐκστρατεία τῆς Σικελίας αἰχμαλωτίστηκε ἀπό τόν ἐχθρό καί ἐκτελέστηκε (412 π.Χ.).

29. Πόσα χρόνια χωρίζουν τόν ὀμιλητή ἀπό τόν Ἀριστείδη, τόν Περικλῆ καί τοὺς ἄλλους; Κι ὅμως αὐτό τό κοντινό χτές ἔχει γίνει κίολας ἔνδοξο παρελθόν, πού τό ἐπικαλεῖται ἐδῶ καί πιά κάτω ὁ ρήτορας.

30. Εἶναι τά χρόνια τοῦ Ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου ἀπό τήν ἵδρυση τῆς συμμαχίας τῆς Δήλου (476 π.Χ.) ὡς τήν ἀρχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431 π.Χ.).

31. Στήν ἀρχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀποθησαυρισμένα 6.000 τάλαντα (Θουκ. 2,13) καθώς καί ἄλλα ἀναθήματα πού ἄξιζαν 500 τάλαντα, χάγια τά ἀναθήματα σέ ἄλλους ναοούς. Λίγο παλαιότερα τό ποσό εἶχε φτάσει στά 9.700 τάλαντα, μέρος ὅμως ἀπό αὐτά δαπανήθηκε γιά τά οἰκοδομήματα τῆς Ἀκροπόλεως, τήν πολιορκία τῆς Ποτιδαιας κ.ἄ. Ὁ Δημοσθένης ἐδῶ ὑπολογίζει καί τά ἄλλα ἀφιερώματα.

32. Δηλαδή στόν ὀπισθόδομο τοῦ Παρθενώνα στόν ὁποῖο εἶχε μεταφερθεῖ (454 π.Χ.) τό ταμεῖο τῆς Συμμαχίας ἀπό τή Δήλο ὅπου βρισκόταν προηγουμένως.

33. Βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ἦταν ὁ Περδίκκας Β΄ (περ. 450 - 413 π.Χ.). Ὁ ρήτορας ὑπερβάλλει. Ὁ Περδίκκας δέν ὑπῆρξε ὑποταγμένος στοὺς Ἀθηναίους καί μάλιστα κατά καιροὺς συγκρούστηκε μαζί τους, οἱ δυσκολίες ὅμως πού ἀντιμετώπιζε καί ἀπό ἄλλες πλευρές τόν ἔκαναν νά ἐπιδιώκει γενικά καλές σχέσεις μαζί τους.

34. Γενικά οἱ Ἕλληνες πίστευαν πῶς αὐτοί ὡς ἐλεύθεροι ἔπρεπε νά ἐξουσιάζουν τοὺς βαρβάρους, πού ἦταν δούλοι. Ἀπό τήν πεποίθηση αὐτή ξεκινοῦσαν κατά μεγάλο μέρος καί ὅσοι διακήρυσσαν ὅτι οἱ Ἕλληνες πρέπει νά πολεμήσουν κατά τῶν Περσῶν (ὅπως ὁ Γοργίας, ὁ Ἰάσων τῶν Φερῶν, ὁ Ἀγησί-

λαος, ο Ίσοκράτης, ο Φίλιππος και ο Ἀλέξανδρος). Για τό-
σο ὁ Δημοσθένης ἐπηρεασμένος ἀπό τήν ἔντονη ἀντίθεσή του
ἀποκαλεῖ βάρβαρο τό βασιλιά τῶν Μακεδόνων βλ. σημ. ἀρ.
24.

35. *Οἱ ἴδιοι* βλ. σημ. 5.

36. *τροπαια* βλ. Ἔπερ *Ροδίων* σημ. 37.

37. Φθονεῖ κάποιος τόν ἴσο ἢ τόν ἀνώτερό του, ὄχι ὅμως
αὐτόν πού βρίσκεται πάρα πολύ ψηλά. Αὐτός εἶναι πάνω ἀπό
τό φθόνο.

38. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦταν ἐξασθενημένοι ἀπό τά πλήγματα
τῶν Θηβαίων (Λεῦκτρα, 371 π.Χ., Μαντίνεια, 362 π.Χ.) καί
οἱ Θηβαῖοι εἶχαν χάσει τόν Ἐπαμεινώνδα καί βρέθηκαν στά
μετέπειτα χρόνια ἀπασχολημένοι μέ τόν Ἱερό πόλεμο (355-
346 π.Χ.) πρὸς τοὺς Φωκεῖς.

39. Βλ. σημ. 23.

40. Στή διάρκεια τοῦ πολέμου ἀνάμεσα στοὺς Θηβαίους
καί στοὺς Λακεδαιμονίους οἱ Ἀθηναῖοι ἐξακολούθησαν νά
ὀργανώνουν τή Β' Ἀθηναϊκή συμμαχία (βλ. Ἔπερ *Ροδίων*,
εἰσαγωγή) προσελκύοντας καί ἄλλες πόλεις καί νησιά.

41. Βλ. σημ. 21.

42. Δέν πολέμησαν ποτέ ὡς τότε ἀποφασιστικά οἱ Ἀθη-
ναῖοι κι ἔτσι ἄφησαν στό Φίλιππο τίς πολεμικές πρωτοβου-
λίες σάν νά τόν γύμναζαν στήν πολεμική τέχνη.

43. Ἡ ἐκτέλεση δημόσιων ἔργων ἦταν μέσα στό πολιτικό
πρόγραμμα τοῦ Εὐβούλου. Ὁ ρήτορας χρησιμοποιεῖ τήν τε-
λευταία ἔκφραση «καί τέτοιες φλυαρίες» γιά νά ἐξευτελίσει
καί τά ἄλλα πού ἀπαρίθμησε προηγουμένως.

44. Ἐδῶ διατυπώνει ὁ Δημοσθένης μιά τρομερή κατηγορία,
πού ἀσφαλῶς κάπου τή στήριζε. Θά ἦταν γνωστοί οἱ πολιτικοί
πού κατασκευάζανε τά σπίτια τους μεγαλοπρεπέστερα ἀπό
τά δημόσια κτίρια καί πού σέ τέτοιες ὥρες γενικῆς κατάπτωσης

πλουτίζανε. Είναι σήμερα επικίνδυνο νά διατυπώσει κανείς τέτοιες υποψίες έναντιόν συγκεκριμένων προσώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καί δὴ ἀντιπάλων τοῦ Δημοσθένη. Ἄν ἐξαιρέσει κανείς τὴν περίπτωση τοῦ Φιλοκράτη, πού πιθανολογεῖται, γιά ἄλλους δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα.

45. Γιορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνα πού ἑορταζόταν στίς 7 τοῦ μηνός Βοηδρομιῶνος (Σεπτεμβρίου). Ἐδῶ πρόκειται καί γιά τίς ἐκδηλώσεις πού εἶχαν πρόσφατα προστεθεῖ: Ἐκτός δηλαδή ἀπὸ τὴν πομπή καί τὸ θέαμα, ὁ λαὸς ἐπαιρνε μέρος καί σέ συνεστιάσεις πού γίνονταν μέ τὰ σφάγια τῶν θυσιῶν. Γι' αὐτὸ καί οἱ δημαγωγοὶ φρόντιζαν νά κάνουν τὴ γιορτὴ ὅσο γινόταν πιο πλούσια. Ἰδιαίτερη πολυτέλεια στὴ γιορτὴ εἶχε δώσει τὴν προηγούμενη χρονιά ὁ Εὐβουλος.

46. Τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Δημοσθένη πρέπει νά τὰ δεχτοῦμε ὡς ὑπερβολή καί ὡς πρόκληση πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε νά προσέξουν τὴ σοβαρότητα τῶν προτάσεών του. Βιαιότητες ἐναντιόν τοῦ ρήτορα ἦταν πολὺ σπάνιες καί μπορούσαν νά συμβοῦν σέ ἐξαιρετικά ἀνώμαλες περιόδους καί πάντως ὄχι στὴν ἐποχὴ τοῦ Δημοσθένη. Ἦταν ὅμως δυνατό νά γίνουν καταγγελίες ὅτι ὁ ρήτορας ὑπέβαλε πρόταση ἀντίθετη μέ τὸ νόμο.

47. Δηλαδή νά διατεθοῦν τὰ θεωρικά γιά τὸ στρατό;

48. Τό λέει γιά νά μὴ θίξει τὸ στρατηγὸ Χαρίδημο (βλ. σημ. 8) καί τοὺς μισθοφόρους του μ' αὐτὸ πού εἶπε μόλις πρὶν καί πού ἦταν ὑπαινιγμὸς γιά κάποια ἐπιτυχία τους στὸν Ἑλλήσποντο.

Σημ. Οἱ σημειώσεις ἀριθμ. 16 καί 44 εἶναι τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΛΟΓΟΣ
ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ
ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

Εἰσαγωγή

Ὁ λόγος Ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων, πού εἶναι ἀπό τούς πρώτους συμβουλευτικούς λόγους τοῦ Δημοσθένη, ἐκφωνήθηκε τό 351 π.Χ. Μέ αὐτό τό λόγο ὁ Δημοσθένης προσπαθεῖ νά πείσει τούς Ἀθηναίους, παλιούς συμμάχους τῶν Ροδίων, νά βοηθήσουν τή δημοκρατική μερίδα τῆς Ρόδου γιά νά ἀνατρέψει τούς ὀλιγαρχικούς, πού τήν ἐποχή αὐτή κατεῖχαν τήν ἐξουσία μέ τήν ὑποστήριξη τῶν σατραπῶν τῆς Καρίας.

Ἡ Ρόδος ἦταν γιά πολλά χρόνια μέλος τῆς δεύτερης Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, πού ἰδρύθηκε τό 377 π.Χ., μέ σκοπό νά ἀναχαιτίσει τή δύναμη τῆς Σπάρτης. Ἡ τάση ὅμως τῶν Ἀθηναίων νά μεταβάλουν, ὅπως καί παλαιότερα, τήν ἡγεμονία τους σέ δεσποτεία καί προπάντων οἱ πιεστικές εἰσφορές πού ἐπέβαλλαν, σύντομα προζάλεσαν δυσφορία καί κλίμα ἀνταρσίας στούς συμμάχους. Τό κλίμα αὐτό ἐνίσχυε ὁ σατράπης τῆς Καρίας Μανδραγόρας, γιατί ἡ Ἀθηναϊκή συμμαχία στεκόταν ἐμπόδιο στίς ἐπεκτατικές του βλέψεις, προπάντων στή θάλασσα. Ἄρχισε λοιπόν νά ὑποκινεῖ καί

νά ενθαρρύνει μέσα στις έλληνικές πόλεις τούς δυσασ-
ρεστημένους και ιδίως τούς όπαδούς τής όλιγαρχίας.
Σέ λίγο, πόλεις όπως ή Ρόδος, ή Χίος και ή Κώς ήρθαν
σέ συνεννόηση μέ τό έχθρικό ήδη πρός τούς 'Αθηναίους
Βυζάντιο και ξεσηκώθηκαν. Τή Χίο ακολουθήσαν οί
'Ερυθρές και τό Βυζάντιο, ή Σηλυμβρία και ή Χαλκη-
δόνα (357 π.Χ.). Τά πράγματα πῆραν κακή τροπή
γιά τήν 'Αθηναϊκή συμμαχία ιδίως μετά τή ναυμαχία
στά 'Εμβάτα, στό στενό ανάμεσα στή Χίο και στήν
'Ερυθραία (356 π.Χ.). Λίγο αργότερα ό βασιλιάς
τής Περσίας ζήτησε μέ τελεσίγραφό του από τούς
'Αθηναίους νά ανακαλέσουν τίς δυνάμεις τους από τή
Μ. 'Ασία, αλλιώς θά αντιμετώπιζαν πόλεμο. Οί 'Α-
θηναίοι, πού κινδύνευαν και από άλλες πλευρές, ύπο-
χώρησαν στό τελεσίγραφο, έγκατέλειψαν μέ πιζρία
τόν πόλεμο μέ τούς αποστάτες συμμάχους τους και
αναγνώρισαν τήν ανεξαρτησία τους (355 π.Χ.). Τό
γεγονός αυτό σήμαινε οδσισαστικά και τό τέλος τών
φιλοδοξιών τής 'Αθήνας γιά ήγεμονία.

"Όπως είπαμε, τήν αποστασία τών Ροδίων είχε
υποστηρίξει ό Μανύσωλος. Καί μετά τό τέλος του πο-

Ἐπάνω: Ψήφισμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δήμου, στό ὁποῖο ἀναγράφονται μερικοί ἀπό τοὺς ὄρους τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. (Ἀθήναι, Ἐπιγραφικὴ Σύνταξη Ἐθν. Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου).

Δεξιά: Ἀνδριάντας τοῦ Μαύσσων. Ἀπό τὸν γλυπτό διάκοσμο τοῦ τάφου του (Λορδίνο, Βοστανικό Μουσείο).

λέμον ὁμως καὶ τὴν ἀπόσπαση τῆς Ρόδου ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχία ὁ σατοράτης τῆς Καρίας ἐξακολούθησε τὴν ἀνάμειξή του, πρὸ ἀνοιχτά τώρα, στὶς ὑποθέσεις τοῦ νησιοῦ καὶ συνέχισε νὰ εὐνοεῖ τοὺς ὀλιγαρχικοὺς. Μὲ τὴ βοήθειά του οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἀνέτρεψαν τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, ἀφοῦ πῆραν προση-

γουμένως μέ τό μέρος τους καί τούς μετριοπαθεῖς δημοκρατικούς, πού ἦταν δυσαρεστημένοι ἀπό τούς δημαγωγούς καί παράλληλα πίστευαν ὅτι ἡ Ρόδος θά εἶχε ἕναν ἰσχυρό σύμμαχο στό πρόσωπο τοῦ σατραπῆ τῆς Καρίας. Πολύ σύντομα ὅμως ἡ μερίδα αὐτῆ τῶν μετριοπαθῶν εἶδε ὅτι ἡ ἐξουσία βρέθηκε στά χέρια τῶν ξένων, μέ τούς ὁποίους συνεργάζονταν οἱ ὀλιγαρχικοί. Οἱ μετριοπαθεῖς λοιπόν ἐγκατέλειψαν τούς ὀλιγαρχικούς καί ἐνωμένη ὅλη ἡ δημοκρατική μερίδα τοῦ λαοῦ ἐξεγέρθηκε καί ἐλευθέρωσε τή Ρόδο. Ἡ ἐλευθερία ὅμως αὐτή κράτησε πολύ λίγο, γιατί τό ἐγγχείρημα τελικά ἀπέτυχε καί ἡ πόλη ἔπεσε πάλι στά χέρια τῆς Ἀρτεμισίας, πού εἶχε διαδεχτεῖ τό σύζυγό της τό Μάσσωλο μετά τό θάνατό του (τό 353).

Οἱ Ρόδιοι δημοκρατικοί, ἐξόριστοι τώρα, πηγαίνουν στήν Ἀθήνα, ἀναγνωρισμένη προστάτιδα τῶν δημοκρατικῶν πόλεων, καί ζητοῦν τή βοήθειά της γιά νά ἀνατρέψουν τήν ὀλιγαρχία καί νά ἐλευθερώσουν τήν πόλη τους. Ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος στόν ὁποῖο ἀπευθύνονται καί τοῦ ζητοῦν νά ὑποστηρίξει τό αἴτημά τους στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου εἶναι ὁ Δημοσθένης, πολιτικός γνωστός γιά τή πίστη του στό δημοκρατικό πολίτευμα. Ὁ Δημοσθένης δέν μποροῦσε νά ἀρνηθεῖ αὐτή τή βοήθεια.

Ὡστόσο τό νά ὑποστηρίξει κανεῖς τούς Ροδίους σέ μιᾶ συνέλευση τῶν Ἀθηναίων ἦταν πράγμα ἐξαιρετικά δύσκολο. Κι αὐτό, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν φυσικό νά μνησικακοῦν γιά τή στάση τῶν Ροδίων, πού λί-

γο πρὶν εἶχαν ἐγκαταλείψει τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν καὶ εἶχαν συντελέσει νὰ ἐξασθενήσει καὶ νὰ ταπεινωθεῖ στοὺς Πέρσους ἢ πῶλη τους. Ἐξάλλου ἐνδεχόμενη βοήθεια στοὺς Ροδίους μποροῦσε νὰ προκαλέσει πόλεμον μὲ τὴν Ἀρτεμισίαν ἢ καὶ μὲ τὸν ἴδιον τὸ βασιλεῖα τῶν Περσῶν καὶ μάλιστα σὲ μιὰ ἐποχὴ πού ἡ κατάστασις τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἦταν κρίσιμη καὶ οἱ ἐπεμβάσεις τοῦ Φιλίππου Β' ἐπικίνδυνες.

Ὁ Δημοσθένης ἔχοντας ὑπόψιν του τίς δυσκολίας αὐτὲς χειρίζεται στό λόγον του τό θέμα μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιτηδειότητα. Θά τό δοῦμε μελετώντας πρὸ κάτω ὅλη τὴν σειρὰ τῶν ἐπιχειρημάτων του. Εἶναι ἀλήθεια πὼς τίς δυσχέρειες, πού παρουσιάζει μιὰ τέτοια ἐπέμβασις εἰς τὴν Ρόδον, τίς ἀποσιωπᾷ. Οὔτε ἔχει, ὅπως θά παρατηρήσομε, ἓνα συγκεκριμένον σχέδιον δράσεως νὰ προτείνει οὔτε ἐξετάζει, ὅπως θά χρειάζοταν, τίς συνέπειες τῆς ἐκστρατείας. Ἀπὸ τό ἄλλο μέρος ὁμοίως, ὁ Δημοσθένης μὲ ἀφορμὴν τὴν ὑπόθεσιν τῶν Ροδίων, ἔβρισκε ἐνκαιρίαν νὰ διακηρῦξει ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν πολιτικὴν του ἀπέναντι σὲ ὅσους ὑποστήριζαν τὴν εἰρήνην μὲ κάθε θυσία: Ἡ δημοκρατικὴ Ἀθήνα ἔχει καθήκον νὰ δείχνει ἀλληλεγγύην πρὸς τίς ἑλληνικὰς πόλεις πού δοκιμάζονται καί, χωρὶς νὰ λογαριάζει τίς δυσκολίας, νὰ ὑπερασπίζει πάντα τὴν ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων καὶ τῆς δημοκρατικῆς ἰδέας ἐναντίον τῶν ὀλιγαρχικῶν.

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νομίζω πὼς πρέπει, ὅταν παίρνετε ἀποφάσεις γιὰ τόσο μεγάλα ζητήματα, νὰ δίνετε ἀπόλυτη ἐλευθερία λόγου στὸν καθένα πού θέλει νὰ σᾶς συμβουλέψει. Ὅσο γιὰ μένα ποτέ ὡς τώρα δὲ θεώρησα δύσκολο νὰ σᾶς ὑποδείξω ποιό εἶναι τὸ καλύτερο (αὐτό, γιὰ νὰ μιλήσω εἰλικρινά, ὅλοι σας μοῦ φαίνεται πὼς τὸ ξέρετε καλά), ἀλλὰ νὰ σᾶς πείσω νὰ τὸ πράξετε· γιατί, ὅταν κάτι θεωρηθεῖ σωστό καὶ ψηφιστεῖ, ἀκόμα καὶ τότε ἀπέχει τόσο ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση, ὅσο καὶ πρὶν ἀποφασιστεῖ.¹ Συμβαίνει λοιπὸν ἓνα γεγονός ἀπὸ ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα πιστεύω πὼς χρωστᾶτε εὐγνωμοσύνη στοὺς θεοὺς : οἱ ἄνθρωποι πού ἐδῶ καὶ λίγο καιρὸ ἀπὸ τὴ θρασύτητά τους πολέμησαν ἐναντίον σας, τώρα στηρίζουν τὶς ἐλπίδες τῆς σωτηρίας τους μόνο σ' ἐσᾶς. Καὶ ἀξίζει νὰ χαρεῖτε μέ τὴν τωρινὴ εὐκαιρία· γιατί, ἂν ἀποφασίσετε σωστά σ' αὐτὴν τὴν περίσταση, θὰ κατορθώσετε νὰ ἀναιρέσετε ἔμπρακτα τὶς συκοφαντίες αὐτῶν πού δυσφημοῦν τὴν πό-

Προόμιος

2

*Ἡ
εὐκαιρία πού
παρουσιάζεται
στοὺς
Ἀθηναίους.*

- 3 λη μας καί νά κερδίσετε συνάμα καλή φήμη. Μᾶς κατηγορήσαν λοιπόν οἱ Χίοι, οἱ Βυζάντιοι καί οἱ Ρόδιοι ὅτι μηχανορραφοῦμε ἐναντίον τους καί γι' αὐτό ὀργάνωσαν ἐναντίον μας αὐτόν τόν τελευταῖο πόλεμο.² Θά φανεῖ ὅμως καθαρά ὅτι ὁ Μαύσωλος,³ πού τούς ὑποκίνησε σ' αὐτά καί τούς ἔπεισε, μέ τόν ἰσχυρισμό πώς εἶναι φίλος τῶν Ροδίων, τούς ἔχει στερήσει τήν ἐλευθερία τους καί ὅτι οἱ Χίοι καί οἱ Βυζάντιοι, πού παρίσταναν τούς συμμάχους, δέν τούς βοήθησαν στίς κακοτυχίες τους·
- 4 ἐνῶ ἐσεῖς, πού σᾶς φοβόνταν, μόνοι ἀπό ὅλους σταθήκατε ἡ αἰτία τῆς σωτηρίας τους. Κι ὅταν ὅλοι τά δοῦν αὐτά θά κάμετε τούς δημοκρατικούς σέ ὅλες τίς πόλεις νά θεωροῦν τή φιλία σας ἐγγύηση γιά τήν ἀσφάλειά τους· δέ θά μπορούσε νά ὑπάρξει μεγαλύτερο πλεονέκτημα γιά σᾶς ἀπό τό νά ἐπιτύχετε τή φιλία ὅλων πρόθυμα καί χωρίς ὑποψία.⁴
- 5 Μοῦ κάνει κατάπληξη πού βλέπω τούς ἴδιους ἀνθρώπους νά παροτρύνουν τήν πόλη νά ἀντιταχτεῖ στό βασιλιά⁵ γιά χάρη τῶν Αἰγυπτίων,⁶ ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὅταν πρόκειται γιά τό δῆμο τῶν Ροδίων, νά φοβοῦνται τόν ἄνθρωπο αὐτόν, παρόλο πού ὅλοι ξέρουν ὅτι οἱ Ρόδιοι εἶναι Ἕλληνες, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι θεωροῦνται τμήμα τῆς
- 6 ἐπικράτειας τοῦ βασιλιᾶ. Μερικοί ἀπό σᾶς θυμοῦνται, πιστεύω, πώς, ὅταν συζητούσατε γιά τήν πολιτική σας πρὸς τό βασιλιά, ἀνέβηκα στό βῆμα καί πρῶτος ἐγώ σᾶς παρακίνησα, νομίζω μάλιστα

Δέν ὑπάρχει κίνδυνος ἀπό τό βασιλιά τῆς Περσίας.

πώς ἤμουν ὁ μόνος ἢ ὁ δεύτερος πού σᾶς εἶπα ὅτι
θά θεωροῦσα φρόνιμο νά μήν προβάλετε ὡς δικαιολογία
για τήν πολεμική σας προετοιμασία τό μίσος σας πρὸς
ἐκεῖνον, ἀλλά νά προετοιμάζεστε ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν
σας καί νά ἀποκρούσετε κι ἐκεῖνον, ἂν δοκιμάσει νά
σᾶς βλάψει. Ὁύτε εἶπα ἐγώ λόγια πού δέν τά βρήκατε
σωστά, ἀλλά, ἀντίθετα, τέτοια πού κι ἐσεῖς τά ἐγκρίνατε. Ὁ σημερινός μου λοιπόν
λόγος εἶναι σύμφωνος μέ ὅσα εἶπα τότε. Δηλαδή, ἂν ὁ
βασιλιάς τῶν Περσῶν μέ εἶχε κοντά του καί μ' ἔκανε
σύμβουλό του, ἐγώ θά τόν συμβούλευα αὐτά πού
παρακινῶ κι ἐσᾶς : ἂν κάποιος ἀπό τοὺς Ἕλληνες
τοῦ δειχτοῦν ἐχθρικοί, νά πολεμήσει γιὰ ὅ,τι τοῦ
ἀνήκει· ὅσα ὅμως δέν τοῦ ἀνήκουν, γι' αὐτά καλύτερα
νά μήν προβάλλει ἀξιῶσεις. Ἄν λοιπόν ἔχετε
πάρει ἀπόφαση, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, γενικά νά
παραχωρεῖτε στό βασιλιά τῆς Περσίας ὅσα ἐνεργώντας
αἰφνιδιαστικά ἢ ἐξαπατώντας μερικούς πολίτες⁸
κυριεῦει, δέν ἀποφασίσατε, κατὰ τήν κρίση μου,
σωστά. Ἄν ὅμως πιστεύετε πώς ἔχετε καθῆκον καί
νά πολεμᾶτε γιὰ τήν ὑπεράσπιση τοῦ δικαίου, ἂν
χρειαστεῖ, καί νά ὑποφέρετε ὅ,τι δήποτε, πρῶτα
τόσο λιγότερο θά εἶναι ἀπαραίτητα ὅλα τοῦτα,
ὅσο πῶς σταθερά ἀποφασισμένοι εἴστε γι' αὐτά,
καί δεύτερο θά δείξετε ὅτι σκέφτεστε ὀρθά.

7

8

9

Ἐξάλλου οὐτ' ἐγώ σᾶς λέγω τίποτε καινούριο
τώρα πού σᾶς προτρέπω νά ἐλευθερώσετε τοὺς
Ροδίου, οὔτε κι ἐσεῖς θά κάνετε κάτι τέτοιο, ἂν

πειστείτε στά λόγια μου· θά σᾶς τό δείξω θυμίζον-
τάς σας γεγονότα πού σᾶς ὠφέλησαν. Ἐσεῖς κά-
ποτε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, στείλατε τόν Τιμόθεο ⁹ γιά
νά βοηθήσει τόν Ἀριοβαρζάνη ¹⁰ προσθέτοντας
στό ψήφισμά σας τόν ὄρο «χωρίς νά παραβιάσει
τή συνθήκη μέ τό βασιλιά». Ὅταν ἐκεῖνος εἶδε
ὅτι ὁ Ἀριοβαρζάνης εἶχε ἀνοιχτά στασιάσει ἐναν-
τίον τοῦ βασιλιᾶ καί ὅτι τή Σάμο φρουροῦσε ὁ
Κυπρόθεμης, τόν ὁποῖο τοποθέτησε ὁ ὑπαρχος ¹¹
τοῦ βασιλιᾶ Τιγράνης, τότε τόν Ἀριοβαρζάνη ἀπο-
φάσισε νά μήν τόν βοηθήσει, τή Σάμο ὅμως τήν
πολιορκήσε καί μέ τή βοήθεια αὐτή τήν ἐλευθέ-
ρωσε. ¹² Ὡς σήμερα γιά τήν ἐνέργεια αὐτή δέν ἔχει
γίνει πόλεμος ἐναντίον σας. Γιατί κανεῖς δέ θά
ἔμπαινε σέ πόλεμο τό ἴδιο εὐκόλα γιά νά ἀυξήσει
τά πλούτη του, ὅσο γιά νά ὑπερασπίσει αὐτά πού
ἔχει : γιά ὅσα χάνουν, ὅλοι πολεμοῦν ὅσο κρατοῦν
οἱ δυνάμεις τους, δέν κάνουν ὅμως τό ἴδιο καί γιά
ν' ἀυξήσουν ὅσα ἔχουν. Ἐπιθυμοῦν βέβαια νά ἀπο-
κτήσουν κι ἄλλα, ὅταν τούς τό ἐπιτρέπουν, ἄν ὅμως
ἐμποδιστοῦν, δέν αισθάνονται καθόλου ὅτι αὐτοί
πού τούς ἐναντιώθηκαν τούς ἀδίκησαν.

10

11 Οὔτε καί ἡ Ἀρτεμισία ¹³ νομίζω πώς θά ἐναν-
τιωθεῖ στήν ἐνέργειά μας τή στιγμή τούτη, ἄν ἡ
πόλη μας ἐπιχειρήσει ἀνάμειξη σιά πράγματα τῆς
Ρόδου. Ἀκοῦστε με λίγο καί κρίνετε, ἄν ζυγίζω
τά πράγματα σωστά ἢ ὄχι. Ἐγώ λοιπόν νομίζω ὅτι,
ἄν ὅλες οἱ ὑποθέσεις τοῦ βασιλιᾶ στήν Αἴγυπτο ¹⁴

Οὔτε καί ἀπό
τήν
Ἀρτεμισία
ἐπίσχει
φόβος.

πηγαίνουν ὅπως τίς θέλει, τότε ἡ Ἄρτεμισία μέ πάρα πολλή ζέση θά ἐπιχειροῦσε νά ἐξασφαλίσει τή Ρόδο γι' αὐτόν, ὄχι ἀπό φιλική διάθεση ἀπέναντί του, ἀλλά ἐπειδή ἐπιθυμεῖ, ἐφόσον ἐκεῖνος βρίσκεται στήν περιοχὴ της, νά τοῦ προσφέρει μία μεγάλη ὑπηρεσία, γιά νά ἔχει ὅσο γίνεται μεγαλύτερη τήν εὐνοιά του.¹⁵ Ἄν ὅμως, ὅπως λέγεται, ἔχει ἀποτύχει τελείως στίς ἐπιχειρήσεις του, ἡ Ἄρτεμισία θά πρέπει νά πιστεύει, ὅπως καί εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὅτι τό νησί αὐτό δέ χρησιμεύει σέ τίποτα στό βασιλιά πρός τό παρόν· θά εἶναι μόνο γι' αὐτόν ἓνας φραγμός στή δική της ἐξουσία, ὥστε νά μήν τοῦ δημιουργεῖ τυχόν ἐνοχλήσεις. Ἐπομένως μοῦ φαίνεται ὅτι ἐκείνη προτιμᾷ νά κατέχετε ἐσεῖς τό νησί, χωρίς ὅμως νά σᾶς τό παραδώσει φανερά, παρά νά τό πάρει ἐκεῖνος. Νομίζω λοιπόν πώς οὔτε βοήθεια θά στείλει, κι ἂν ἴσως τό κάμει, θά τό κάμει ἀπρόθυμα καί μέ δυσκολία. Ὅσο γιά τό βασιλιά, τό τί θά πράξει αὐτός, μά τό Δία, δέ θά ἔλεγα πώς ἐγώ τό ξέρω, θά ὑποστήριζα ὅμως μέ ἐπιμονή ὅτι συμφέρει στήν πόλη μας νά ξεκαθαριστεῖ ἀμέσως ἓνα ἀπό τά δυό, ἂν ἐκεῖνος θά διεκδικήσει τήν πόλη τῶν Ροδίων ἢ ὄχι. Γιατί, ἂν τή διεκδικήσει, τότε δέ θά πρέπει νά συζητᾶμε γιά τή σωτηρία τῶν Ροδίων μόνο, ἀλλά γιά μᾶς τούς ἴδιους καί γιά ὄλους τούς Ἕλληνες.

Κι ἂν ἀκόμα ἐκεῖνοι οἱ Ρόδιοι πού τώρα ἔχουν τήν ἐξουσία¹⁶ κρατοῦσαν τήν πόλη μέ τή δική τους δύναμη, οὔτε καί τότε θά σᾶς συμβούλευα νά τούς

12

13

14

*Ἡ στάση πού
πρέπει νά
τηρήσουν οἱ*

Ἀθηναῖοι
ἀπέναντι
στούς
Ροδίους.

προτιμήσετε γιά συμμάχους, ἀκόμη κι ἂν σᾶς ὑπό-
σχονταν ὅτι θά κάμουν τά πάντα γιά χάρη σας. Καί
τοῦτο, γιατί βλέπω ὅτι αὐτοί, γιά νά καταλύσουν τό
δημοκρατικό πολίτευμα, πῆραν στήν ἀρχή μέ τό
μέρος τους μερικούς πολίτες¹⁷, καί ὅταν τό κατόρ-
θωσαν, τούς ἐξόρισαν πάλι. Ἐκεῖνοι λοιπόν πού δέ
στάθηκαν πιστοί σέ κανένα ἀπό τά δύο μέρη δέν
πιστεῦω ὅτι μποροῦν νά γίνουν σταθεροί σύμμαχοι
15 σ' ἐσᾶς. Ὅλα αὐτά ποτέ δέ θά τά ἔλεγα, ἂν πίστευα
ὅτι συμφέρουν μόνο στούς δημοκρατικούς τῆς Ρό-
δου. Οὔτε ἐκπρόσωπος τῶν συμφερόντων τους¹⁸
εἶμαι, οὔτε ἰδιαίτερος φίλος μέ κανέναν τους. Οὔτε
ἐξάλλου, κι ἂν ἀκόμα καί τά δύο συνέβαιναν, θά
μιλοῦσα ἔτσι, ἂν δέν τό θεωροῦσα δικό σας συμ-
φέρον· ἐπειδή γιά τούς Ροδίους βέβαια — ἂν ἐπι-
τρέπεται νά τό πεῖ αὐτό ἐκεῖνος πού συνηγορεῖ γιά
τή σωτηρία τους — χαίρομαι καί ἐγώ μαζί σας
γι αὐτά πού ἔπαθαν. Γιατί μέ τό νά ἀρνηθοῦν νά
σᾶς ἀφήσουν νά πάρετε ὅ,τι σᾶς ἀνήκε¹⁹ ἔχουν
χάσει τήν ἐλευθερία τους, καί ἐνῶ ἦταν στό χέρι
τους νά εἶναι ἰσότιμοι σύμμαχοι μ' ἐσᾶς πού εἶστε
Ἕλληνες καί ἀνώτεροί τους, ἔχουν γίνει δοῦλοι
σέ βαρβάρους καί δούλους, τούς ὁποίους ἀφησαν
16 νάμποῦν στίς ἀκροπόλεις τους. Σχεδόν θά ἔλεγα
μάλιστα ὅτι, ἂν θελήσετε νά τούς βοηθήσετε, τό
πάθημά τους θά τούς ἔχει ὠφελήσει. Γιατί, ὡς
Ρόδιοι πού εἶναι, δέν ξέρω ἂν θά ἤθελαν ποτέ νά
σκεφτοῦν σωστά, ἐφόσον τά πράγματα τούς ἔρχον-

ταν εὐνοϊκά· ἀφοῦ ὅμως δοκίμασαν τὴν ἐμπειρία καὶ διδάχτηκαν ὅτι ἡ ἀπερισκεψία γίνεται αἰτία πολλῶν κακῶν σὲ μία δημοκρατικὴ πολιτεία, ἴσως καμιά φορά γίνουιν στὸ μέλλον φρονιμότεροι. Τοῦτο δὲν τὸ θεωρῶ μικρὴ ὠφέλεια γι' αὐτούς. Ἔχω λοιπὸν τὴ γνώμη ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά ἐπιχειρήσετε νά σώσετε τοὺς ἀνθρώπους καὶ νά μὴ μνησικακεῖτε, κάνοντας τὴ σκέψη ὅτι πολλές φορές κι ἐσεῖς ἐξαιτηθήκατε ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ ἐπίβουλα σχέδια, δὲ θά λέγατε ὅμως πὼς εἶναι δίκαιο νά τιμωρηθεῖτε ἐσεῖς γιὰ κανένα ἀπὸ τὰ σφάλματα αὐτά.

Σκεφεῖτε ὅμως καὶ κάτι ἄλλο, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅτι πολλές φορές ἔχετε πολεμήσει καὶ μὲ δημοκρατικὰ καθεστῶτα καὶ μὲ ὀλιγαρχικά. Αὐτὸ τὸ ξέρετε κι ἐσεῖς οἱ ἴδιοι. Γιὰ ποιές αἰτίες ὅμως γίνεται ὁ πόλεμος στὴ μία ἢ στὴν ἄλλη περίπτωση, αὐτὸ κανεῖς σας ἴσως δὲν τὸ ἐξετάζει. Γιὰ ποῖό λόγο λοιπὸν γίνεται ; Μὲ τὰ δημοκρατικὰ καθεστῶτα πολεμᾶτε ἢ γιὰ ἰδιωτικὲς διαφορὲς πού δὲν μπόρεσαν νά ἐπιλυθοῦν μὲ δημόσια συμφωνία ἢ γιὰ μερίδιο γῆς ἢ γιὰ συνοριακὴ διαφορὰ ἢ ἀπὸ ἀνταγωνισμό ἢ γιὰ χάρη τῆς ἡγεμονίας. Μὲ τίς ὀλιγαρχίες ὅμως δὲν πολεμᾶτε γιὰ κανέναν ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτούς, παρὰ γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτὸ καὶ δὲ θά δίσταζα νά

17

Οἱ δημοκρατικὲς πολιτείες ἔχουν κοινὰ συμφέροντα.

18

σας καί νά ἔχουν ὀλιγαρχικό καθεστώς. Καί τοῦτο γιατί μέ ἐλεύθερους ἀνθρώπους πιστεύω ὅτι χωρίς δυσκολία θά μπορούσατε νά συνάψετε εἰρήνη ὅποτε θέλατε, ἐνῶ μέ μία ὀλιγαρχία, οὔτε τή φιλία θεωρῶ βέβαιη. Δέν εἶναι δυνατό νά ἔχουν φιλικές διαθέσεις οἱ ὀλιγαρχικοί γιά τό λαό, οὔτε ὅσοι ἐπιζητοῦν νά ἐξουσιάζουν, γιά ἐκείνους πού ἔχουν προτιμήσει τήν ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων.

- 19 Μοῦ προκαλεῖ κατάπληξη, τό ὅτι, ἐνῶ οἱ Χίοι καί οἱ Μυτιληναῖοι ²⁰ κυβερνῶνται ἀπό ὀλιγαρχίες, καί τώρα καί οἱ Ρόδιοι, καί σχεδόν θά ἔλεγα ὅτι ὅλος ὁ κόσμος ὀδηγεῖται σ' αὐτή τή μορφή δουλείας, κανείς σας δέ θεωρεῖ ὅτι μαζί τους κινδυνεύει σέ κάποιο βαθμό καί τό δικό μας πολίτευμα οὔτε σκέφτεται ὅτι δέν εἶναι δυνατό, ἂν ὅλες οἱ πόλεις ὀργανωθοῦν ὀλιγαρχικά, νά ἀνεχτοῦν σ' ἐμᾶς τή δημοκρατία. Γιατί γνωρίζουν πώς μόνο ἐσεῖς μπορείτε νά φέρετε πάλι τήν ἐλευθερία. Ἄπ' ὅποια πλευρά λοιπόν περιμένουν ὅτι θά μπορούσαν νά πάθουν κακό, αὐτήν θά θελήσουν νά τήν καταστρέψουν.
- 20 Ἐπομένως ἐκείνους πού ἀδικοπραγοῦν πρέπει νά τοὺς θεωρεῖτε ἐχθρούς μόνο αὐτῶν πού ἀδικήθηκαν, ἐκείνους ὅμως πού καταλύουν τά δημοκρατικά πολιτεύματα καί τά μεταβάλλουν σέ ὀλιγαρχικά σᾶς συμβουλεύω νά τοὺς θεωρεῖτε κοινούς ἐχθρούς ὅλων τῶν ἀνθρώπων πού ἐπιθυμοῦν τήν ἐλευθερία.
- 21 Ἐπειτα εἶναι δίκαιο, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐσεῖς πού ζεῖτε σέ δημοκρατικό καθεστώς νά φαίνεστε ὅτι

ἀπέναντι στίς δημοκρατίες πού ἀτύχησαν ἔχετε τέτοια αἰσθήματα, ὅπως αὐτά πού θά ἀξιῶνατε νά ἔχουν οἱ ἄλλοι γιά σᾶς, ἂν ποτέ — ὁ μὴ γένοιτο — σᾶς συνέβαινε κάτι παρόμοιο. Γιατί, στ' ἀλήθεια, ἂν ἰσχυριστεῖ κανεὶς ὅτι οἱ Ρόδιοι καλά ἔπαθαν, δέν εἶναι τώρα κατάλληλη ἢ εὐκαιρία γιά νά ἐπιχαίρει. Γιατί ὅσοι εὐτυχοῦν πρέπει πάντοτε νά δείχνουν πῶς ἐνδιαφέρονται γιά τό καλό τῶν δυστυχησμένων, ἐφόσον τό μέλλον εἶναι γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους ἄδηλο.²¹

Πολλές φορές ἐξάλλου ἐγώ ἀκούω ἐδῶ μπροστά σας νά λένε κάποιοι ρήτορες πῶς, ὅταν ἡ δημοκρατία μας ἀτύχησε²², συμφώνησαν μερικοὶ²³ νά τή σώσουν. Ἀπό αὐτούς ἐγώ θά ἀναφερθῶ τώρα μέ δύο λόγια μόνο στοὺς Ἀργεῖους. Γιατί δέ θά ἤθελα ἐσεῖς, πού ἔχετε τή φήμη ὅτι πάντα σώζετε τούς δυστυχεῖς, νά φανεῖτε στήν ὑπόθεση τούτη κατώτεροι ἀπό τούς Ἀργεῖους: Ἐκεῖνοι κατοικῶντας σέ χώρα γειτονική μέ τή Λακεδαιμόνα, μολοντί ἔβλεπαν τούς Λακεδαιμονίους νά κυριαρχοῦν σέ στεριά καί σέ θάλασσα, δέ δίστασαν, οὔτε φοβήθηκαν νά δείξουν τά φιλικὰ αἰσθήματα πού εἶχαν ἀπέναντί σας, ἀλλά καί τούς ἀπεσταλμένους πού ἤρθαν ἀπό τή Λακεδαίμονα, ὅπως λένε, γιά νά ζητήσουν τήν παράδοση μερικῶν δικῶν σας φυγάδων²⁴ ἀποφάσισαν νά τούς θεωρήσουν ἐχθρούς των, ἂν δέν ἀναχωροῦσαν πρὶν δύσει ὁ ἥλιος. Λοιπόν δέν εἶναι ντροπή, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πού ὁ λαός τῶν

22

*Τό
παράδειγμα
τῶν
Ἀργείων.—
Κανείς
φόβος ἀπό
τόν
Ἀρταξέρξη.*

23

Ἄργείων δέ φοβήθηκε στίς περιστάσεις ἐκεῖνες τήν ἐξουσία τῶν Λακεδαιμονίων οὔτε τή δύναμή τους κι ἐσεῖς, πού εἶστε Ἀθηναῖοι, νά φοβηθεῖτε βάρβαρο ἄνθρωπο καί μάλιστα γυναίκα ; Ἐπιπλέον ἐκεῖνοι θά μποροῦσαν νά ἰσχυριστοῦν ὅτι πολλές φορές ἔχουν νικηθεῖ ἀπό τούς Λακεδαιμονίους, ἐνῶ ἐσεῖς ἔχετε νικήσει πολλές φορές τό βασιλιά τῆς Περσίας καί οὔτε μία φορά δέν ἔχετε νικηθεῖ οὔτε ἀπό τούς δούλους τοῦ βασιλιᾶ,²⁵ οὔτε ἀπό αὐτόν τόν ἴδιο. Γιατί ἂν ἴσως σέ κάτι νίκησε τήν πόλη μας ὁ βασιλιάς, ἢ νίκησε διαφθείροντας μέ χρήματα²⁶ τούς πῖο τιποτένιους Ἕλληνες καί προδότες τῆς Ἑλλάδος, ἢ ἀλλιῶς δέ νίκησε ποτέ. Καί αὐτό ὅμως δέν τόν ὠφέλησε. Θά διαπιστώσετε ὅτι αὐτός συγχρόνως καί τήν πόλη μας ἀδυνάτισε χρησιμοποιώντας τούς Λακεδαιμονίους,²⁷ καί τό βασίλειό του διακινδύνεψε πολεμώντας μέ τόν Κλέαρχο²⁸ καί τόν Κύρο. Οὔτε λοιπόν σέ φανερό πόλεμο νίκησε, οὔτε τά ἐπίβουλα σχέδιά του τόν ὠφέλησαν. Παρατηρῶ ἀκόμα ὅτι πολλές φορές μερικοί ἀπό σᾶς δέ δίνουν σημασία στό Φίλιππο, ἐπειδή, καθῶς φαίνεται, δέν ἀξίζει τόν κόπο, ἐνῶ φοβοῦνται τό βασιλιά τῶν Περσῶν ὡς ἰσχυρό ἐχθρό γιά ὅσους βάλει στόχο του. Ἄν ὅμως τόν ἕνα δέν τόν ἀποκρούμε, γιατί εἶναι ἀσήμαντος, ἐνῶ στόν ἄλλον ὑποχωροῦμε παντοῦ, ἐπειδή εἶναι ἐπίφοβος, σέ πειούς, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, θά ἀντισταθοῦμε ;

25 Ἐπάρχουν ἀνάμεσά σας, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, με-

ρικοί ρήτορες ἐξαιρετικά ἐπιτήδειοι νά συνηγοροῦν γιά τό δίκαιο τῶν ἄλλων ἐνώπιόν σας. Σ' αὐτούς ἐγώ θά συνιστοῦσα ἕνα μόνο πράγμα, νά ἐπιδιώκουν νά συνηγοροῦν γιά τό δικό σας δίκαιο ἐνώπιον τῶν ἄλλων, ὥστε νά φαίνονται αὐτοί πρῶτοι πῶς κάνουν τό σωστό. Γιατί εἶναι ἄτοπο νά σᾶς διδάσκει τό δίκαιο κάποιος πού ὁ ἴδιος δέν τό ἀκολουθεῖ. Δέν εἶναι σωστό ἕνας Ἀθηναῖος πολίτης νά ἔχει στό νοῦ του ὅσα εἶναι ἐναντίον μας καί ὄχι ὅσα εἶναι πρὸς ὄφελός μας. Σκεφτεῖτε λοιπόν, γιά τό ὄνομα τῶν θεῶν, γιατί ἄραγε δέν ὑπάρχει κανεῖς στό Βυζάντιο νά τοὺς ὑποδείξει νά μήν καταλάβουν τή Χαλκηδόνα, ²⁹ πού ἀνήκει στό βασιλιά καί πού ἦταν ἄλλοτε δική σας, ἐνῶ ἐκεῖνοι δέν εἶχαν ἀπό πουθενά σχέση μ' αὐτήν. Οὔτε νά προσαρτήσουν τή Σηλυμβρία, ³⁰ πόλη πού ἦταν κάποτε σύμμαχος σας, καί νά περιλάβουν οἱ Βυζάντιοι τήν περιοχὴ της στά ὄριά τους ἀντίθετα μέ τοὺς ὄρκους καί τίς συνθήκες πού ὄρισαν νά εἶναι οἱ πόλεις αὐτόνομες. Οὔτε βρέθηκε κανεῖς νά ὑποδείξει στό Μαύσωλο, ὅσο ζοῦσε, οὔτε, ὅταν πέθανε ἐκεῖνος, στήν Ἀρτεμισία νά μήν καταλάβουν τήν Κώ καί τή Ρόδο καί ἄλλες πόλεις ἐλληνικές πού ὁ βασιλιάς, ὁ κύριός τους, σύμφωνα μέ τή συνθήκη παραχώρησε στοὺς Ἕλληνες καί πού γι' αὐτές οἱ Ἕλληνες τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀντιμετώπισαν πολλοὺς κινδύνους καί ἔκαμαν τιμημένους ἀγῶνες. Ἄν λοιπόν καί στοὺς δύο αὐτούς ³¹ τό ἔλεγε κάποιος, δέ θά βρισκόταν κανεῖς,

*Εἶναι δίκαιο
νά ἐπέμβουν
οἱ Ἀθηναῖοι
στή Ρόδο;*

26

27

- ὅπως εἶναι φανερό, νά τόν ἀκούσει.
- 28 Λοιπόν ἐγώ θεωρῶ πώς ἔχομε τό δικαίωμα νά ἀποκαταστήσομε τό δημοκρατικό πολίτευμα στή Ρόδο. Μά κι ἂν ἀκόμη δέν τό εἶχαμε, ὅταν βλέπω τί κάνουν αὐτοί οἱ ἄνθρωποι, θεωρῶ χρέος νά προτρέπω τήν ἐπαναφορά τῆς δημοκρατίας. Γιά ποιό λόγο ; Γιατί, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐάν ὅλοι εἶναι πρόθυμοι νά ἐνεργοῦν μέ δικαιοσύνη, εἶναι ντροπή μόνοι ἐμεῖς νά μή θέλομε· ἐάν ὅμως ὅλοι οἱ ἄλλοι προετοιμάζονται ὥστε νά ἔχουν τή δυνατότητα νά ἀδικοῦν, καί μόνο ἐσεῖς προβάλλετε ὡς πρόσχημα τή δικαιοσύνη καί δέν ἀναλαμβάνετε καμιά εὐθύνη, αὐτό δέν τό θεωρῶ δικαιοσύνη, ἀλλ' ἀνανδρία. Γιατί βλέπω ὅτι ὅλοι κερδίζουν τά δίκαιά τους ἀνά-
- 29 λογα μέ τή δύναμη πού ἔχουν. Καί μπορῶ γιά τό γεγονός αὐτό νά ἀναφέρω γνωστό σέ ὅλους σας παράδειγμα. Ὑπάρχουν δύο συνθηκῆς ἀνάμεσα στούς Ἑλληνας καί στό βασιλιά, ἐκείνη πού ἔκαμε ἡ δική μας πόλη, τήν ὁποία ὅλοι ἐγκωμιάζουν, καί ἔπειτα ἐκείνη πού ἔκαμαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀργότερα, τήν ὁποία βέβαια ὅλοι κατακρίνουν.³² Σ' αὐτές τίς δύο δέν ἔχουν ὀριστεῖ τά δικαιώματα μέ τόν ἴδιο τρόπο. Γιατί σέ μία πολιτεία οἱ νόμοι καθιερώνουν κοινότητα καί ἰσοτιμία δικαιωμάτων στούς ἰδιῶτες, καί στούς ἀδύνατους καί στούς δυνατούς. Ὡς πρός τά δικαιώματα ὅμως τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἀποφασίζουν οἱ ἰσχυροί γιά τούς ἀσθενεστερούς.
- 30 Ἐφόσον λοιπόν σᾶς εἶναι δυνατό νά κρίνετε

ποιό είναι τό σωστό, πρέπει νά ἐξετάσετε καί πῶς θά μπορέσετε νά τό ἐφαρμόσετε. Καί θά τό κατορθώσετε, ἂν θεωρηθεῖτε ὅτι εἶστε οἱ κοινοί προασπιστές τῆς ἐλευθερίας ὄλων τῶν Ἑλλήνων. Μοῦ φαίνεται ὅμως, καί τό θεωρῶ φυσικό, ὅτι εἶναι δυσκολότατο γιά σᾶς νά κάνετε αὐτό πού πρέπει. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δηλαδή ἔχουν νά παλέψουν ἕναν ἀγώνα μέ τούς φανερούς των ἐχθρούς· ἂν αὐτούς τούς νικήσουν, τίποτε δέν τούς ἐμποδίζει νά οἰκειοποιηθοῦν τά ἀγαθά. Ἐσεῖς ὅμως, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἔχετε δύο ἀγῶνες : καί αὐτόν πού διεξάγουν οἱ ἄλλοι, καί ἐπιπλέον ἕναν ἀκόμα, πού προηγεῖται καί εἶναι πῶς μεγαλύτερος. Πρέπει δηλαδή, ὅταν ἀποφασίζετε, νά νικήσετε αὐτούς πού ἔργο τους ἔχουν νά πράττουν ἀντίθετα μέ τό συμφέρον τῆς πόλεως.³³ Ὅταν λοιπόν ἐξαιτίας τους δέν μπορεῖ νά γίνει τίποτε σωστό χωρίς ἀγώνα, εἶναι ἐπόμενο νά δοκιμάζετε πολλές ἀτυχίες. Τό γεγονός ὡστόσο ὅτι πολλοί³⁴ διαλέγουν χωρίς δισταγμό αὐτή τήν πολιτική στάση ἴσως ἔχει αἰτία προπάντων τά κέρδη πού ἔχουν ἀπό αὐτούς πού τούς δίνουν χρήματα.³⁵ Παρόλα αὐτά δικαιολογημένα θά μπορούσε κανεῖς νά θεωρήσει ἐνόχους κι ἐσᾶς. Γιατί ἔπρεπε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νά ἔχετε τήν ἴδια ἀντίληψη γιά τήν στάση ἐνός ἀτόμου μέσα στήν πολιτεία μ' αὐτήν πού ἔχετε γιά τήν ὑπηρεσία του στό στρατό. Ποιά εἶναι αὐτή ἡ ἀντίληψη ; Θεωρεῖτε ὅτι ἀρμόζει νά ἀφαιροῦνται τά πολιτικά δικαιώματα ἀπό ἐκεῖνον πού ἐγκαταλείπει

Ἡ τακτική πού πρέπει ν' ἀκολουθήσουν στό ἐξῆς οἱ Ἀθηναῖοι.

31

32

33 τή θέση στή μάχη, ὅπου τόν ἔταξε ὁ στρατηγός, καί νά μή μετέχει στά κοινά. Ἔπρεπε λοιπόν καί αὐτούς πού ἐγκαταλείπουν τήν τάξη τῆς πολιτείας τήν ὁποία μᾶς παρέδωσαν οἱ πρόγονοι καί ἀκολουθοῦν ὀλιγαρχική πολιτική νά τούς στερεῖτε τό δικαίωμα νά σᾶς συμβουλευοῦν. Ὅμως τώρα ἐσεῖς θεωρεῖτε ὅτι οἱ σύμμαχοι πού ἔχουν ὀρκιστεῖ νά ἔχουν τόν ἴδιο ἐχθρό καί φίλο³⁶ μ' ἐσᾶς εἶναι οἱ καλύτεροι φίλοι σας καί παράλληλα πιστεύετε ὅτι οἱ πολυτεύομενοι, πού γνωρίζετε σαφῶς ὅτι προτιμοῦν τούς ἐχθρούς τῆς πόλεως, ἀξίζουν τή μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη.

34 Ἄλλά βέβαια δέν εἶναι δύσκολο νά βρεῖ κανεῖς τί νά κατηγορήσει σ' αὐτούς ἢ τί νά κατακρίνει σ' ἐσᾶς τούς ἄλλους· τό δύσκολο ἔργο εἶναι νά βρεῖ μέ ποιά λόγια ἢ μέ ποιές πράξεις θά ἐπανορθώσει ὅσα τώρα δέν εἶναι σωστά. Οὔτε εἶναι ἴσως ἡ ὥρα νά μιλήσει κανεῖς γιά ὅλα. Ἐάν πάντως, ὅσα ἔχετε ἀποφασίσει νά κάμετε, μπορέσετε νά τά ἐπικυρώσετε μέ κάποια πράξη σύμφωνη μέ τό συμφέρον σας, ἴσως καί οἱ ἄλλες ὑποθέσεις σας μία μία θά βελτιώνονται συνεχῶς.

35 Φρονῶ λοιπόν ὅτι πρέπει νά ἀρπάξετε γερά στά χέρια σας τήν ὑπόθεση αὐτή τῶν Ροδίων καί νά ἐνεργήσετε μέ τρόπο ἀντάξιο στήν πόλη μας, ἀναλογιζόμενοι μέ πόση εὐχαρίστηση ἀκοῦτε ὅταν κάποιος ρήτορας ἐπαινεῖ τούς προγόνους σας καί ἀνιστορεῖ τά κατορθώματά τους καί ἀπαριθμεῖ

τά τρόπαια. ³⁷ Νά θεωρείτε λοιπόν ὅτι οἱ πρόγονοί σας ἔστησαν αὐτά τά τρόπαια ὄχι γιὰ νά τά βλέπετε καί νά θαυμάζετε, μά καί γιὰ νά μιμεῖστε τίς ἀρετές ἐκείνων πού τά ἔστησαν. ³⁸

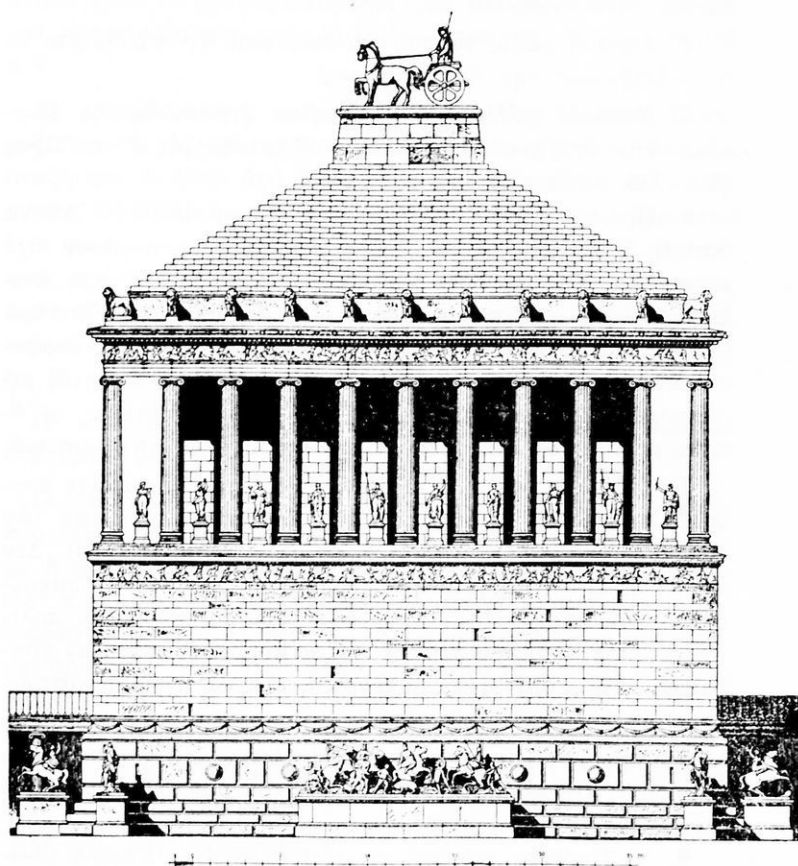
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Δημοσθένης δὲ θά κουραστεῖ ποτέ νά κατηγορεῖ τοὺς Ἀθηναίους γιά τήν ἀναποφασιστικότητα καί τή βραδύτητα πού δείχνουν, σέ ἀντίθεση μέ τό Φίλιππο.

2. Τό συμμαχικό πόλεμο, πού ἔληξε τό 355 π.Χ. (βλ. εἰσαγωγή).

3. Ὁ Μαύσωλος (βλ. καί εἰσαγωγή) ἦταν σατράπης τῆς Καρίας μέ ἔδρα τά Μύλασα καί κατόπιν τήν Ἀλικαρνασσό ἀπό τό 377/6 π.Χ. ἕως τό θάνατό του τό 353 π.Χ. Τόν διαδέχτηκε ἡ γυναίκα του Ἀρτεμισία (353 - 352 π.Χ.). Οὐσιαστικά ἀνεξάρτητος ἀπό τόν Μέγα Βασιλέα, καί μάλιστα ἄλλοτε φίλος του καί ἄλλοτε ἐχθρός του, φρόντισε νά ἐπεκτείνει σημαντικά καί νά ὀργανώσει τήν ἐπικράτειά του. Θεωρώντας τοὺς Ἀθηναίους ἐμπόδιο στά σχέδιά του, ὑποκίνησε ἐναντίον τους τό Συμμαχικό πόλεμο (357 π.Χ.) μέ τίς συνέπειες πού εἶδαμε στήν εἰσαγωγή.

Ὁ Μαύσωλος στάθηκε ἀπό ὀρισμένες πλευρές πρόδρομος τῶν βασιλέων τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς καί μάλιστα τῶν Πτολεμαίων: ἔχτισε μνημειακό ἀνάκτορο μέ ἰδιαίτερο λιμάνι, ὑποστήριξε τά ἐλληνικά γράμματα καί τήν τέχνη καί θέλησε νά ἀνεγείρει τάφο γιά τόν ἑαυτό του. Τό τελευταῖο αὐτό σχέδιο ἀπαθανάτισε τό ὄνομά του. Τό περίφημο Μουσολεῖο ἔχτισε στό μεγαλύτερο μέρος του ἡ γυναίκα του μετά τό θάνατό του. Τό ἔργο ἔγινε ἀπό διάσημους Ἑλληνες καλλιτέχνες (τόν ἀρχιτέκτονα Πύθιο καί τοὺς γλύπτες Σκόπα, Βρύαξι, Τιμόθεο καί Λεωχάρη). Σέ μεταγενέστερη ἐποχή γκρεμίστηκε

Ἀναπαύσασα τοῦ Μανσωλείου στὴν Ἁλικαρνασσό

ἀπό σεισμό, ὥσπου στά μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα, ἀγγλικές ἀνασκαφές κατόρθωσαν νά διασώσουν πολλά κομμάτια του, πού θεωροῦνται σήμερα ἀπό τά σπουδαιότερα ἀποκτῆματα τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. Ἀνάμεσά τους εἶναι καί τά ἀγάλματα τοῦ Μαύσωλου καί τῆς Ἀρτεμισίας.

4. Δηλαδή χωρίς νά σᾶς ὑποψιάζονται ὅτι σχεδιάζετε νά τοὺς ἐπιβάλετε τὴν ἡγεμονία σας.

5. *Βασιλεύς* ἢ *Μέγας Βασιλεύς* εἶναι ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ βασίλευε ὁ Ἀρταξέρξης Γ' ὁ Ὁχος (358 - 338 π.Χ.).

6. Πρόκειται γιὰ ἀποστολὴ μισθοφόρων ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα (καί τὴ Σπάρτη) πρὸς τὸ φαραῶ Νεκτανεβῶ, πού ἀφοῦ εἶχε κατορθώσει νά κρατήσῃ γιὰ λίγα χρόνια τὴν Αἴγυπτο ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν περσικὴ ἐπικυριαρχία, ἀντιμετώπιζε τώρα (351 π.Χ.) τὸ νέο βασιλιά τῆς Περσίας Ἀρταξέρξης Γ' ἀποφασισμένο νά ὑποτάξῃ ὀριστικὰ τὴν Αἴγυπτο. Οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι βοήθησαν ἀποτελεσματικὰ τοὺς Αἰγυπτίους, οἱ ὁποῖοι μόνο ὕστερ' ἀπὸ χρόνια, τὸ 343 π.Χ., ὑπέκυψαν ὀριστικὰ.

7. Στὸ λόγο του *Περί Συμμοριῶν* ὁ Δημοσθένης εἶχε προτείνει πρόγραμμα ἐπανεξοπλισμοῦ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν σχεδίων τοῦ βασιλιᾶ τῆς Περσίας (καί τοῦ Φιλίππου). Δέν εἶναι βέβαιο ἂν καί τότε ἡ συμβουλὴ τοῦ Δημοσθένη εἰσακούστηκε καί ἐφαρμόστηκε. (Συμμορίες : ὅμιλοι πλουσίων πολιτῶν ἀπὸ 60 μέλη, πού σύμφωνα μὲ τὸ νόμο συνεισέφεραν χρηματικὰ ποσά, ὅταν ὑπῆρχε ἀνάγκη, γιὰ νά ἀντιμετωπιστοῦν ἔκτακτες πολεμικὲς ἀνάγκες.)

8. Δηλαδή μερικούς πολίτες ἀπὸ αὐτοὺς πού εἶχαν ἐξουσία καί κύρος καί μάλιστα τοὺς ὀλιγαρχικούς, ὅπως ἔκανε καί ὁ Μαύσωλος (βλ. καί εἰσαγωγὴ).

9. Ὁ Τιμόθεος, γιὸς τοῦ γνωστοῦ στρατηγοῦ Κόνωνα (444-392 π.Χ.), διετέλεσε ἐπανεπιλημμένα στρατηγὸς ἀπὸ τὸ 378 π.Χ. καί πέρα καί μὲ τὴν ἰκανότητα καί τίς ἐπιτυχίες του στάθη-

κε βασικός συντελεστής στην αναδιοργάνωση της Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. Κατά τή ναυμαχία στή Ἐμβάτα (βλ. καί εἰσαγωγή) ἀπέφυγε νά ἐμπλακεῖ στή σύγκρουση καί κατηγορήθηκε ἀπό τό στρατηγό Χάρη ὡς ὑπεύθυνος τῆς ἀποτυχίας. Καταδικάστηκε ἄδικα σέ βαρῦ πρόστιμο πού δέν μπορούσε νά πληρώσει καί αὐτοεξορίστηκε στή Χαλκίδα, ὅπου καί πέθανε τό 354 π.Χ.

10. Ἀριοβαρζάνης· σατράπης τῆς Φρυγίας. Τό 366 π.Χ. κήρυξε ἀποστασία ἀπό τό βασιλιά τῆς Περσίας καί παράλληλα ἀναζήτησε βοήθεια ἀπό τοὺς Ἕλληνες, Ἀθηναίους καί Σπαρτιάτες. Οἱ Ἕλληνες ἀνταποκρίθηκαν πρόθυμα, γιατί ἔβρισκαν ἔτσι εὐκαιρία γιά δράση στή Μ. Ἀσία. Ὁ Σπαρτιάτης Ἀγησίλαος καί ὁ Ἀθηναῖος Τιμόθεος τόν βοήθησαν σέ διάφορες περιστάσεις. Τό ἐγχείρημά του ἀρχικά πέτυχε, στό τέλος ὅμως παραδόθηκε ἀπό τόν ἴδιο του τό γιό Μιθριδάτη στόν Ἀρταξέρξη Β', πού τόν θανάτωσε (360 π.Χ.).

11. Ὑπαρχος· διοικητής περιοχῆς, ἀντιπρόσωπος κάποιου ἀνώτερου, ὅπως ἐδῶ ὁ Τιγράνης.

12. Ἡ πολιορκία ἔληξε τό καλοκαίρι τοῦ 365 π.Χ. Τή Σάμο, πού δέν εἶχε προσχωρήσει στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία, κατεῖχε ἡ φρουρά αὐτή κατά παράβαση τῆς «βασιλείου εἰρήνης» (387 π.Χ.) σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἔπρεπε νά εἶναι ἐλεύθερη καί ἀνεξάρτητη. Ἐτσι τό ψήφισμα πού μνημονεύει ἐδῶ ὁ Δημοσθένης ὄρισε ὅτι ὁ Τιμόθεος θά ἐδιωχνε μόνο τή φρουρά, ἀλλά θά ἀπέφυγε ἐνέργειες πού θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ἀντίθετες πρός τήν εἰρήνη καί νά θίξουν τό βασιλιά τῆς Περσίας. Ἀργότερα ὡστόσο ὁ Τιμόθεος βοήθησε καί τόν Ἀριοβαρζάνη.

13. Βλ. παραπάνω σημ. 3.

14. Βλ. παραπάνω σημ. 6.

15. Προπάντων νά τήν ἀναγνωρίσει ἐπίσημα ὡς διάδοχο τοῦ Μαύσωλου.

16. Δηλαδή οί ὀλιγαρχικοί πού ἐγκατέστησε ὁ Μαύσωλος.
17. Μερικούς πολίτες ἀπό τούς μετριοπαθείς δημοκρατικούς (βλ. εἰσαγωγή).
18. Ὁ φίλος μιᾶς ξένης πόλεως, πού καί ἐπίσημα ἐκπροσωποῦσε τά συμφέροντά της στή δική του πατρίδα ὀνομαζόταν *πρόξενος*. Ἐδῶ λοιπόν ὁ Δημοσθένης λέει ὅτι δέ μιλεῖ ὡς πρόξενος (ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ροδίων), οὔτε ὡς ξένος, ὡς ἰδιαίτερος φίλος κανενός ἀπ' αὐτούς. Λέει μόνον ὅτι συμφέρει στούς Ἀθηναίους.
19. Δηλαδή ν' ἀρνηθοῦν νά καταβάλλουν στούς Ἀθηναίους τό συμμαχικό φόρο.
20. Καί ἡ Μυτιλήνη εἶχε τήν ἐποχή πού ἐκφωνεῖται ὁ λόγος αὐτός ὀλιγαρχική κυβέρνηση· ἔπειτ' ἀπό λίγο μάλιστα (349 π.Χ.) ἡ πόλη ἔπεσε στά χέρια ἑνός τυράννου, πού εἶχε ἐχθρικές διαθέσεις γιά τούς Ἀθηναίους.
21. Στό τμήμα αὐτό παρατηροῦμε γενικά ὅτι ὁ Δημοσθένης προσπαθεῖ νά ἀντισταθμίσει τήν πικρία καί μνησικακία πού διατηροῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι γιά τούς Ροδίους μέ τήν ἀντίθεση πού εἶχαν παράλληλα οἱ συμπολίτες του γιά τήν ὀλιγαρχία. Οἱ Ἀθηναῖοι δηλαδή, ἐξηγεῖ ὁ Δημοσθένης, πρέπει νά ἐπέμβουν γιά τήν ὑπόθεση τῆς δημοκρατίας περισσότερο, παρά γιά τό καλό τῶν Ροδίων.
22. Ἀναφέρεται στό ὀλιγαρχικό πολίτευμα τῶν «τριάκοντα τυράννων» (404 π.Χ.), πού ἐγκαθίδρυσαν οἱ Σπαρτιάτες μετά τήν πτώση τῶν Ἀθηνῶν, στό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.
23. Δηλαδή μερικές πόλεις.
24. *φυγάδες*: πολίτες πού ἔφευγαν ἀπό τήν Ἀθήνα γιά νά γλιτώσουν κατά τήν περίοδο τῆς τρομοκρατίας τῶν τριάκοντα. Τό Ἄργος δέ δέχτηκε νά ἀτιμαστεῖ παραδίδοντάς τους.
25. Δοῦλος τοῦ βασιλιᾶ εἶναι καί ἡ Ἀρτεμισία, ἀφοῦ εἶναι

υπαρχός του. Στο Περσικό κράτος άλλωστε όλοι είναι δοϋλοι, εκτός από τό βασιλιά.

26. *διαφθείροντας μέ χορήματα*· συνηθισμένος τρόπος επέμβασης των Περσών στά έλληνικά πράγματα.

27. Οί Λακεδαιμόνιοι υπήρξαν συχνά σύμμαχοι των Περσών κατά τόν 4ο αιώνα καί εξυπηρέτησαν έτσι τήν πολιτική του Μεγάλου Βασιλέως.

28. *Κλέαρχος*· Σπαρτιάτης στρατηγός πού έδρασε κατά τήν τελευταία περίοδο του Πελοποννησιακού πολέμου. Ήταν επίσης ό άρχηγός των Έλλήνων μισθοφόρων πού πολέμησαν στά Κούναξα τό 401 π.Χ. στό πλευρό του Κύρου έναντίον του άδερφου του Άρταξέρξη Β' (404 - 358 π.χ.). (Βλ. καί Ίσοκράτη Πανηγυρικός, 145 - 146).

29. *Χαλκηδών*· παλιά μεγαρική άποικία στην άσιατική πλευρά του Βοσπόρου, άπέναντι στό Βυζάντιο.

30. *Σηλυμβρία*· θρακική πόλη στην Προποντίδα, πού είχαν επίσης ιδρύσει οί Μεγαρείς.

31. Δηλαδή στους Βυζαντίους καί στους σατράπες Μαύσωλο καί Άρτεμισία.

32. Ή πρώτη είναι ή λεγόμενη Ειρήνη του Καλλία (449 π.Χ., λέγεται καί Κιμώνειος), ή όποία τερμάτιζε τήν έμπόλεμη κατάσταση μέ τήν Περσία καί όριζε σφαίρες έπιρροής των Έλλήνων καί των Περσών. Θεωρήθηκε εξαιρετικά ευνοική για τους Έλληνες. Ή δεύτερη είναι ή λεγόμενη Άνταλκίδειος ειρήνη ή Βασιλέως ειρήνη (387 π.Χ.), πού τήν επέβαλε ό Άρταξέρξης Β' μέ τή συνεργασία καί τή συναίνεση της Σπάρτης. Έγκατέλειπε τίς έλληνικές πόλεις της Μ. Άσίας στους Πέρσες καί γενικά ήταν για τους Έλληνες άτιμωτική. (Πρβλ. παρόμοια σύγκριση καί στον Πανηγυρικό του Ίσοκράτη, 120).

33. Ό ρήτορας μέ τόν υπερβολικά αυστηρό αυτό χαρακτη-

ρισμό ύπονοει τόν Εϋβουλο καί τούς ὀπαδούς του, τή μερίδα δηλαδή τῶν φιλειρηνικῶν καί μετριοπαθῶν στοιχείων, πού εἶχαν κύριο στόχο τήν ἐσωτερική ἀνόρθωση καί τήν οικονομική περισυλλογή, ἐνῶ ὁ Δημοσθένης ἐβαζε πάνω ἀπ' ὅλα τήν ἄμυνα καί τήν υπεράσπιση τῶν συμφερόντων τῆς πόλεως στό ἐξωτερικό.

34. Δηλαδή πολλοί πολιτικοί, ρήτορες.

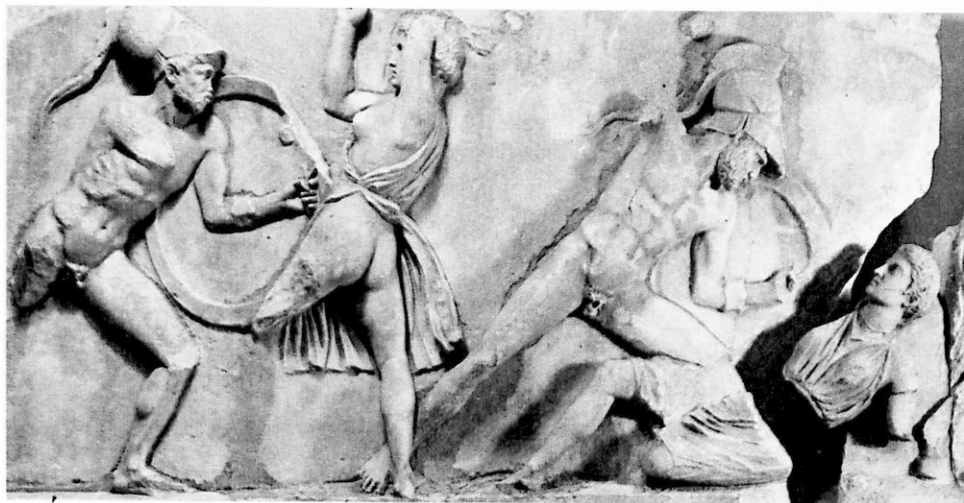
35. Τό ἴσως χρησιμοποιεῖται διπλωματικά γιά νά ἀπαλύνει τό βάρος τῆς κατηγορίας. Ἦταν γνωστό πώς καί οἱ Πέρσες καί ὁ Φίλιππος ὁ Β΄ χρησιμοποιοῦσαν συχνά τό χρῆμα γιά νά ἐπιτύχουν τούς πολιτικούς τῶν σκοπούς.

36. *νά ἔχουν τόν ἴδιο ἐχθρό καί φίλο*: συνηθισμένη διατύπωση μέσα στούς ὅρους τῶν συνθηκῶν συμμαχίας.

37. Οἱ νικητές τῆς μάχης ἀφαιροῦσαν συνήθως ἀπό τά πτώματα τῶν νεκρῶν περικεφαλαῖες, ἀσπίδες, θώρακες καί διάφορα ὄπλα καί τά κρεμοῦσαν ἐπάνω σέ ξύλινο στύλο ἢ σέ δένδρο, πού λεγόταν τρόπαιο, μνημεῖο νίκης, δηλαδή τροπῆς τῶν ἐχθρῶν σέ φυγή. Τά τρόπαια ἀφιερώνονταν στό Δία. Γιά τίς σημαντικές νίκες ἐναντίον τῶν βαρβάρων μπορούσαν νά εἶναι περισσότερο μνημειώδη, λίθινα ἢ ὀρειχάλκινα.

38. Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως εἶναι γνωστό, δέν ἀκολούθησαν τή συμβουλή τοῦ Δημοσθένη νά βοηθήσουν τούς Ροδίους καί τό νησί ἔμεινε στά χέρια τῆς Ἀρτεμισίας καί τοῦ διαδόχου τῆς.

Εἶναι ὥστόσο πολύ πιθανό ὅτι καί ὁ ἴδιος ὁ Δημοσθένης ἀντιλαμβανόταν ὅτι τυχόν ἐμπλοκή τῶν Ἀθηναίων σέ πόλεμο μέ ἀφορμή τή βοήθεια στή Ρόδο θά εἶχε τήν ἐποχή αὐτή ἀμφίβολη ἐπιτυχία καί σοβαρές συνέπειες. Γιά νά ἀποφύγουν ἄλλωστε τόν πόλεμο αὐτόν εἶχαν δεχτεῖ πρῖν ἀπό τέσσερα χρόνια τούς ὅρους τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Γι' αὐτό καί ὑποστήριξε ἴσως τήν ὑπόθεση ἀπό καθῆκον καί ἐπειδὴ ἦταν σύμφωνη μέ τίς βασικές του ἀρχές, χωρίς νά προτείνει (βλ. εἰσαγωγή) νά ἀναλάβει ἡ Ἀθήνα ἀμέσως δράση.

Παράσταση Ἀμαζονομαχίας ἀπό τό Μανσωλεῖο τῆς Ἀλι-
ζαρνασοῦ, ἔργο τοῦ Σκόπια (Λονδῖνο, Βρετανικό Μουσεῖο).

ΣΗΜ. Σελ. 2 καί 5 : Ἀργυρό νόμισμα τοῦ Φιλίππου μέ τόν
Λία τῆς Ὀλυμπίας στή μία ὄψη (σελ. 5), καί μέ ἀναμνηστική
παράσταση τῆς νίκης τοῦ ἄματός του στήν Ὀλυμπία τό 356
π.Χ. στήν ἄλλη (σελ. 2).

Σελ. 22 καί 32 : Ἀργυρό τετράδραχμο τοῦ Κοινοῦ τῶν χαλ-
κιδικῶν πόλεων μέ τήν κεφαλή τοῦ Ἀπόλλωνα ἀπό τή μία ὄψη
(σελ. 22) καί μέ τή ἄτρα του ἀπό τήν ἄλλη (σελ. 32).

Σελ. 59 καί 66 : Τετράδραχμο Ρόδου μέ τήν κεφαλή τοῦ
Ἡλίου ἀπό τή μία ὄψη (σελ. 66) καί μέ τό ἔμβλημα τῆς πό-
λεως (ρόδο) ἀπό τήν ἄλλη (σελ. 59).

Σελ. 90 : Στατήρας τοῦ Πεοδίκκα Γ' μέ παράσταση ἀλό-
γου καί τό ὄνομα τοῦ βασιλέα.

Οἱ χροματιστές φωτογραφίες καί οἱ χάστες εἶναι ἀπό τήν
«Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» τῆς «Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν
Α.Ε.».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ. Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ.....	σελ.	7
Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ.....	»	23
Εισαγωγή.....	»	23
Κείμενο.....	»	33
Σημειώσεις.....	»	50
ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ.....	»	59
Εισαγωγή.....	»	60
Κείμενο.....	»	67
Σημειώσεις.....	»	82
		91

«Τά αντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἄντίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτό διώκεται κατά τίς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 19/46 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108)».

024000020104

Ἔκδοση Γ' 1980 (VI). Ἄντίτυπα: 155.000 - Σύμβαση 3414/12-5-80

Ἐκτύπωση-Βιβλιοδεσία: Κοινοπραξία Νικόλαος Ἐπ. Ζαφειρόπουλος
Εύαγγ. Ἐπ. Ζαφειρόπουλος καί ΣΙΑ. Ε.Ε.Ε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής